

**UCHWAŁA NR XL/287/13
RADY MIEJSKIEJ W WARCE**

z dnia 26 czerwca 2013 r.

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Warka na lata 2013 - 2016

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt. 5 Ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t. j. Dz. U. 2001 r. Nr 142, poz. 1591, ze zm.), oraz art. 87 ust. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r. Nr 162, poz. 1568, ze zm.), Rada Miejska w Warce uchwala, co następuje:

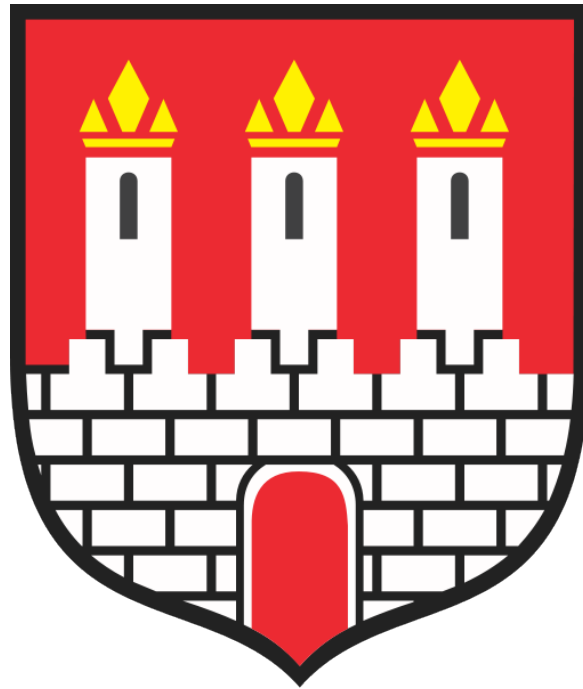
§ 1. Uchwala się Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Warka na lata 2013 – 2016, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Warki.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Przewodniczący Rady

Łukasz Celejewski

**Gminny Program
Opieki nad Zabytkami
na lata 2013-2016**

**Gminy
Warka**

SPIS TREŚCI

1	WSTĘP	3
2	PODSTAWA PRAWNA	4
3	UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE (Z UWZGLĘDNIENIEM ZAPISÓW USTAWY O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI Z DNIA 23 LIPCA 2003 R.)	6
4	UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	14
5	UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO	29
6	OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ (SWOT)	60
7	ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE	62
8	INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WARKA	68
9	ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	69
10	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI	70

1 WSTĘP

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003, Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.) nakłada na gminy obowiązek sporządzenia programu opieki nad zabytkami. Mówi o tym artykuł 87 ustawy. Głównym beneficjentem realizacji programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców.

Przyjęty przez Radę Miejską w Warce w formie uchwały, gminny program opieki nad zabytkami jest elementem polityki samorządowej. Będzie służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

Program opieki nad zabytkami ma pomóc w aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania są skierowane na poprawę stanu zabytków, ich rewaloryzację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów. Gminny program opieki nad zabytkami, m.in. poprzez działania edukacyjne, ma też budzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli i znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzeni. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości, wspiera identyfikację jednostki z tzw. małą ojczyzną.

Gminny program opieki nad zabytkami jest opracowywany na 4 lata. z realizacji programu burmistrz co dwa lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Miejskiej. Kolejne sporządzane programy opieki powinny uwzględniać pojawiające się nowe uwarunkowania prawne i administracyjne, zmieniające się warunki społeczne, gospodarcze i kulturowe, nowe kryteria oceny i aktualny stan zachowania zasobu oraz prowadzone okresowo oceny efektów wdrażania obowiązującego programu.

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 10 grudnia 2012 r. zarówno gminny program opieki nad zabytkami, jak i gminna ewidencja zabytków, jako dokumenty mające wpływ na prawa i obowiązki

obywateli, powinny być podane do publicznej wiadomości w sposób przyjęty w danej gminie.

2 PODSTAWA PRAWNA

Podstawą prawną sporządzenia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami gminy Warka są przepisy wynikające z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.). Ustawa ta wprowadziła obowiązek sporządzania przez gminy gminnych programów opieki nad zabytkami.

Zgodnie z art. 87 wymienionej ustawy, prezydent, burmistrz lub wójt sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami. Gminny program opieki nad zabytkami jest uchwalany przez Radę Gminy, po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Program ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa.

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określiła główne cele gminnych programów opieki nad zabytkami, do których należą:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

- określenie warunków współpracy w właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieki nad zabytkami.

Program opieki nad zabytkami jest dokumentem uzupełniającym w systemie planowania. Wyznacza cele i określa instrumentarium służące do ich osiągnięcia.

3 UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE (Z UWZGLĘDNIENIEM ZAPISÓW USTAWY O OCHRONIE ZABYTKÓW I OPIECE NAD ZABYTKAMI Z DNIA 23 LIPCA 2003 R.)

3.1 Obowiązek sporządzania gminnych programów opieki nad zabytkami

Obowiązek sporządzania gminnych Programów opieki nad zabytkami określa zapis art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.).

W myśl art. 87 tej ustawy:

1. Zarząd województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami.
2. Programy, o których mowa w ust. 1, mają na celu, w szczególności:
 - 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
 - 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
 - 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
 - 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
 - 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
 - 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
 - 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. Wojewódzki, powiatowy i gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje odpowiednio sejmik województwa, rada powiatu i rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.
4. Programy, o których mowa w ust. 3, są ogłaszane w wojewódzkim dzienniku urzędowym.
5. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

3.2 Definicje

Z uwagi na konieczność precyzyjnego odnoszenia się w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami do zapisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.), przyjęto za ustawą następujące definicje:

- 1) zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;
- 2) zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt. 1;
- 3) zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt. 1;
- 4) zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
- 5) instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami – instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;

- 6) prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- 7) prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
- 8) roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
- 9) badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
- 10) badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- 11) badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- 12) historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;
- 13) historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- 14) krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
- 15) otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków, w celu ochrony wartości widokowych

zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

3.3 Sposoby opieki nad zabytkami w świetle przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

Według zapisów art. 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.) ochrona zabytków polega w szczególności na podejmowaniu przez organy administracji publicznej, działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwale zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Zgodnie z art. 5 ustawy opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega w szczególności na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwale zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

W myśl art. 6 ustawy o ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- krajobrazami kulturowymi,
- układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- dziełami architektury i budownictwa, dziełami budownictwa obronnego,
- obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- cmentarzami,
- parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. Nr 85, poz. 539, z 1998 r. Nr 106, poz. 668, z 2001 r. Nr 129, poz. 1440 oraz z 2002 r. Nr 113, poz. 984),
- instrumentami muzycznymi,
- wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- cmentarzyskami,
- kurhanami,
- relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Art. 6 ustawy mówi również, iż ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

W ustawie znajdują się zapisy precyzujące formy ochrony zabytków. Art. 7 ustawy stanowi, iż formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

3.4 Opieka nad zabytkami jako zadanie własne gminy

Obowiązki jednostek samorządowych określają zarówno przepisy ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2003 r., Nr 162, poz. 1568 z późn. zm.), jak również ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 1990 r., Nr 16 poz. 95 1568 z późn. zm.).

Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa obowiązki oraz kompetencje gminy w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Obowiązki są określone m.in. W art.22, pkt.4 narzucającym obowiązek prowadzenia gminnej ewidencji zabytków, art.87 regulującym sporządzenie na okres czteroletni gminnych programów opieki nad zabytkami, oraz w art.18 i 19 nakazujących uwzględnianie zapisów tych programów przy sporządzaniu i aktualizacji strategii rozwoju, studiów uwarunkowań i kierunków

zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowych planów zagospodarowania.

Ponadto w nowelizacji ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia z dnia 18 marca 2010 r., która weszła w życie 5 czerwca 2010 r., do art. 19 dodano ust.1a wskazujący zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach o ustaleniu inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Są to zabytki wpisane do rejestru wraz z ich otoczeniem oraz zabytki nieruchomości, znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków.

Dodatkowo w artykułach 5, 25, 26, 28, 30, 31, 36, 71 i 72 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami zawarte są szczegółowe określenia obowiązków samorządu dla objętych ochroną zabytków, które są własnością gminy lub są w jej posiadaniu.

Dodatkowo art. 81 i 82 regulują możliwość udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organ stanowiący gminy, na zasadach określonych w podjętej przez ten organ uchwale.

Na podstawie art. 96 istnieje także możliwość, iż wojewoda, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może powierzyć, w drodze porozumienia, prowadzenie niektórych spraw z zakresu swojej właściwości, w tym wydawanie decyzji administracyjnych, gminom i powiatom, a także związkom gmin i powiatów, położonym na terenie województwa.

W Ustawie o samorządzie gminnym, w rozdziale 2, określone są zadania odnoszące się wprost lub pośrednio do ochrony zabytków. Art. 6. 1. mówi, iż do zakresu działania gminy należą wszystkie sprawy publiczne o znaczeniu lokalnym, niezastrzeżone ustawami na rzecz innych podmiotów, co za tym idzie również opieka nad zabytkami. Art. 7. 1. doprecyzowuje, że zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy, co może się przekładać na działania związane z opieką nad zabytkami w kontekście: ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg, ulic, mostów, placów oraz organizacji

ruchu drogowego, kultury, w tym bibliotek gminnych i innych placówek upowszechniania kultury, kultury fizycznej i turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, cmentarzy gminnych, utrzymania gminnych obiektów i urzędzeń użyteczności publicznej oraz obiektów administracyjnych, promocji gminy i współpracy z organizacjami pozarządowymi.

4 UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Warka, jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w dokumentach:

- **Tezy do Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.**

W Tezach do Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajduje się szereg zapisów mających istotny wpływ na niniejszy dokument. Należą do nich zapisy określające cele Programu i zasady ochrony konserwatorskiej.

We wstępie do Tez określono główne cele programu, którymi jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce. Celem jest także stworzenie wykładni porządkującej sferę ochrony poprzez

wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich:

- 1) Zasady primum non nocere (po pierwsze nie szkodzić);
- 2) Zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- 3) Zasady minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
- 4) Zasady, zgodnie, z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
- 5) Zasady czytelności i odróżnialności ingerencji,
- 6) Zasady odwracalności metod i materiałów,
- 7) Zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Wymienione zasady dotyczą zarówno konserwatorów – pracowników urzędów, profesjonalnych konserwatorów - restauratorów dzieł sztuki, konserwatorów architektów, urbanistów, budowlanych, archeologów, badaczy,

właścicieli i użytkowników, w tym duchownych – codziennych konserwatorów zabytkowych świątyń.

W rozdziale 2 „Uwarunkowania ochrony i opieki nad zabytkami”, zagadnienia zostały opisane w sposób określający po pierwsze cel, a następnie kierunki działania. Dotyczy to w szczególności stanu zabytków nieruchomych, ruchomych i archeologicznych, stanu zabytków techniki, pomników historii, obiektów z Listy Dziedzictwa Światowego UNESCO, (dla tych tematów wspólnym jest utworzenie krajowej ewidencji w systemie cyfrowym oraz monitoring stanu i sposobów wykorzystania), stanu służb konserwatorskich, stanu opieki nad zabytkami i wreszcie stanu uregulowań prawnych.

Rozdział 3 „Działania o charakterze systemowym” mówi o powiązaniu ochrony zabytków z polityką ekologiczną, dotyczącą ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa oraz o wypracowaniu strategii ochrony dziedzictwa i wprowadzeniu jej do polityk sektorowych.

W rozdziale 4 „System finansowania” omówione są aspekty stworzenia sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.

W kolejnym, rozdziale 5 „Dokumentowanie, monitorowanie i standaryzacja metod działania” omówione jest dokumentowanie poprzez tworzenie systemu i stale aktualizowanych, elektronicznych baz informacji o zasobach oraz stanie zabytków w Polsce i ich dokumentacji; wypracowanie spójnego systemu dokumentowania badań, stanu zachowania oraz określania i certyfikacji wartości zabytkowych, wspólnego dla wszystkich typów zabytków; monitorowanie - poprzez gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania, postępach i wynikach prac konserwatorskich i restauratorskich, zagrożeniach, prawidłowości zarządzania i bezpieczeństwie użytkowania obiektów zabytkowych oraz o innych formach ochrony dziedzictwa oraz ujednoczenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych.

Rozdział 6 „Kształcenie i edukacja”, porusza fundamentalne zagadnienie stałej pracy nad wzrostem świadomości, dotyczącym wartości dziedzictwa kulturowego i jego ochrony w życiu i prawidłowym funkcjonowaniu społeczeństwa.

W rozdziale 7 „Współpraca międzynarodowa” opisane są zagadnienia mające na celu wzmocnienie obecności Polski w światowym i europejskim środowisku działającym na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i promocja polskich osiągnięć w tej dziedzinie.

- **Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004–2013.**

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Warka, jest zbieżny z głównymi zadaniami Programu Operacyjnego nr 9 „Dziedzictwo kulturowe”, do których należy intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym kompleksowa poprawa stanu zabytków oraz rozwój kolekcji muzealnych, poprawa stanu zachowania zabytków, zwiększenie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także dziedzictwa archeologicznego), kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne, zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych, poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji, zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowej i konfliktu zbrojnego. Główne założenia Strategii dokumentu, wytyczające kierunki przy tworzeniu Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami to m.in. działania zmierzające do aktywnego zarządzania zasobami materialnego dziedzictwa kulturowego poprzez poprawę stanu zabytków, zwiększenie ich dostępności dla turystów, inwestorów, mieszkańców, min. poprzez adaptacje, zwiększenie atrakcyjności regionów poprzez wykorzystanie przez nie wartości wynikających z lokalnego zasobu dziedzictwa kulturowego oraz edukacja i wdrażanie metod nowoczesnego administrowania związane z ochroną i zachowaniem zabytków.

Beneficjentami Programu mogą być m.in. samorządowe instytucje kultury i jednostki samorządu terytorialnego. Zadania Programu będą realizowane poprzez:

- Priorytet 1. Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych, realizowany bez udziału środków europejskich, dotyczący bezpośrednio:
 - rewitalizacji historycznych obszarów miejskich;
 - ochrony i zachowania krajobrazu kulturowego wsi;
 - rewitalizacji, rewaloryzacji, konserwacji, renowacji, modernizacji i adaptacji na cele inne niż kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, w tym zespołów fortyfikacyjnych oraz budowli obronnych, parków i ogrodów;
 - rewaloryzacji i konserwacji zabytków budownictwa drewnianego;
 - rewaloryzacji zabytkowych cmentarzy oraz renowacji, ochronie i zachowaniu miejsc pamięci i martyrologii w kraju i za granicą;
 - prowadzenia badań archeologicznych i zabezpieczenia zabytków archeologicznych;
 - konserwacji zabytków ruchomych (niewchodzących w skład zasobów muzealnych), w tym w szczególności wystroju i historycznego wyposażenia kościołów w kraju i zagranicą;
 - dokumentowania zabytków (w tym badania naukowe i inwentaryzacja) w kraju i za granicą;
 - zabezpieczenia przed skutkami klęsk żywiołowych, zniszczeniem, kradzieżą i nielegalnym wywozem zagranicę zabytków ruchomych i nieruchomych;
 - ochrony zabytków na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.
- Priorytet 2. Rozwój i konserwacja kolekcji muzealnych, realizowany bez udziału środków europejskich, dotyczący bezpośrednio:
 - zakupu dzieł sztuki i kolekcji dla instytucji muzealnych;
 - zakupu starodruków i archiwaliów;
 - konserwacji i digitalizacji muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych w kraju i za granicą;
 - wspierania muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych;

- dofinansowania wykonania kopii starodruków i inkunabułów.
- **Narodowy program kultury Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004–2013 i Sektorowy Program Operacyjny Rozwój Kultury i Zachowanie Dziedzictwa Kulturowego.**

Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” wynika z Narodowego Planu Rozwoju (uchwalonego Ustawą z dn.20.04.2004r. Dz. U. z 2004 r. nr 116, poz. 1206). Służy on do wdrażania Narodowej Strategii rozwoju Kultury w sferze dotyczącej opieki nad zabytkami. Jako uzupełnienie tych dokumentów, funkcjonuje również Sektorowy Program Operacyjny „Rozwój kultury i zachowanie dziedzictwa kulturowego” przyjęty przez rząd we wrześniu 2005 r.

Za cel strategiczny programu operacyjnego przyjęto tworzenie warunków dla wzrostu konkurencyjności i znaczenia kultury, jako czynnika rozwoju społeczno-ekonomicznego. Cel ten będzie realizowany między innymi poprzez realizację priorytetów w zakresie ochrony i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym, budowę i rozbudowę infrastruktury kultury o znaczeniu ponadregionalnym, rozwój infrastruktury kultury i ochrona dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym oraz renowację i konserwację zabytków ruchomych.

W kontekście Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Warka najbardziej istotne jest ostatnie z wymienionych działań. Działanie ukierunkowane jest na projekty z zakresu ochrony ruchomych obiektów dziedzictwa kulturowego o znaczeniu międzynarodowym, ogólnokrajowym i ponadregionalnym. Celem realizacji działania jest zachowanie dla przyszłych pokoleń ruchomych obiektów dziedzictwa kulturowego poprzez renowację, konserwację, a także zabezpieczenie przed zniszczeniem, kradzieżą i nielegalnym wywozem poza granice kraju. W ramach działania do realizacji przewiduje się projekty infrastrukturalne o wartości powyżej 100 tys. euro. Wśród kwalifikujących się projektów są między innymi konserwacja i digitalizacja muzealiów, archiwaliów, starodruków, księgozbiorów oraz zbiorów filmowych; konserwacja innych zabytków ruchomych (niewchodzących w skład zasobów muzealnych), w tym w szczególności wystroju i historycznego wyposażenia kościołów; wspieranie rozwoju

muzealnych pracowni konserwatorskich oraz nowych technik konserwacji zabytków ruchomych; zabezpieczenie przed skutkami klęsk żywiołowych, zniszczeniem, kradzieżą i nielegalnym wywozem zagranicę zabytków ruchomych i nieruchomych; tworzenie kompleksowych systemów informacji zabezpieczeń przed nielegalnym wywozem dzieł sztuki przez granice oraz zabezpieczenie zabytków ruchomych przed kradzieżą i zniszczeniem.

Beneficjentami Programu mogą być między innymi jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia, organizacje pozarządowe działające na zasadzie non-profit, kościoły i związki wyznaniowe oraz archiwa.

4.2 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Warka wykazuje zgodność zarówno z programami o charakterze wojewódzkim jak i powiatowym, a w szczególności z następującymi programami strategicznymi i ich celami:

- **Strategia rozwoju województwa mazowieckiego do roku 2020 (po aktualizacji w marcu 2006 r.).**

Kwestia opieki nad zabytkami jest traktowana w Strategii w szerszym kontekście tworzenia więzi lokalnych społeczności z zamieszkiwanym przez nią obszarem oraz tworzenia i pielęgnowania tradycji regionalnych, tzw. „małych ojczyzn”, na którą w polityce regionalnej Unii Europejskiej kładzie się bardzo duży nacisk. W dokumencie zdiagnozowano najważniejsze problemy w dziedzinie kultury i dziedzictwa kulturowego występujące na Mazowszu, są to:

- spadek liczby instytucji kultury pociągający za sobą zmniejszenie oferty kulturalnej regionu;
- likwidacja znacznej liczby bibliotek w województwie;
- fakt znajdowania się licznie występujących w regionie zabytków w bardzo często w złym stanie technicznym oraz postępująca eliminacja zabudowy drewnianej z krajobrazu kulturowego Mazowsza;

- brak promocji i niski poziom wiedzy dotyczącej regionu oraz niewystarczającej identyfikacji mieszkańców z Mazowszem.

W związku z tym nacisk został położony głównie na promocje wizerunku województwa, której celem jest budowanie pozytywnych skojarzeń związanych z jego wizerunkiem i propagowanie produktów charakterystycznych dla regionu. Kreowanie i promocja produktu regionalnego nie tylko przyczyni się do budowania i wzmacniania tożsamości i atrakcyjności regionu, ale także stanowić będzie ważny element jego promocji w wymiarze krajowym i europejskim. Województwo mazowieckie ze względu na swoje walory kulturowe, turystyczne i przyrodnicze ma ogromne możliwości promowania lokalnych, niepowtarzalnych produktów ściśle związanych ze środowiskiem geograficznym, kulturą oraz gospodarką regionu.

Przedstawione działania, w kontekście opieki nad zabytkami, będą w przeważającej mierze polegały na:

- Kształtowaniu tożsamości regionu oraz kreowaniu i promocji jego produktu, realizowanemu między innymi poprzez:
 - ochronę i promocję, którymi powinny zostać objęte zespoły urbanistyczne i dziedzictwo drewniane (w tym miejscowości o charakterystycznej unikalnej drewnianej zabudowie letniskowej położonej wzdłuż tzw. linii otwockiej), cenne krajobrazy kulturowe wsi i małych miast;
 - promocję unikalnych zabytków architektury, miejsc pamięci narodowej oraz zamieszkania i pobytu wielkich twórców identyfikujących się z regionem;
 - kreowanie regionalnych ośrodków tożsamości kulturowej.
- Promocji i zwiększaniu atrakcyjności turystycznej i rekreacyjnej regionu w oparciu o walory środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego realizowanej między innymi dzięki:
 - wzmocnieniu dotychczasowych kierunków działań samorządu, propagujących zasoby dziedzictwa kulturowego oraz rozwój kultury w regionie;

- rewitalizacji zespołów zabytkowych i wykorzystanie ich do rozwoju funkcji turystycznych;
 - wsparciu tworzenia lokalnych parków kulturowo-historycznych wokół istniejących zabytków architektury umożliwiających rozwój funkcji turystycznych.
- **Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego 2007–2013.**

W ramach RPO WM wspierane będą działania z zakresu ochrony i odnowy obiektów i zespołów zabytkowych lub historycznych służące poszerzeniu oferty turystycznej lub kulturalnej, w tym dotyczące renowacji, zabezpieczeniu przed zniszczeniem i kradzieżą adaptacji do nowych funkcji turystycznych lub kulturowych m.in. zespołów pałacowo-parkowych, zespołów fortyfikacyjnych, budowli i zespołów obronnych, obiektów sakralnych parków zabytkowych oraz obiektów przemysłowych.

Działania te będą realizowane w ramach Priorytetu VI. Wykorzystanie walorów naturalnych i kulturowych dla rozwoju turystyki i rekreacji. Działanie 6.1. Kultura. W szczególności w grę wchodzi:

- rewitalizacja, konserwacja, renowacja, rewaloryzacja, modernizacja, adaptacja historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z ich otoczeniem, w tym:
 - obiektów sakralnych,
 - zespołów fortyfikacyjnych,
 - budowli i zespołów obronnych,
 - parków zabytkowych,
 - obiektów przemysłowych;
- konserwacja zabytków ruchomych udostępnianych publicznie;
- zabezpieczenie zabytków przed zniszczeniem lub kradzieżą;
- digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego pod warunkiem powszechnego udostępnienia.

Beneficjentami mogącymi skorzystać ze wsparcia w tym działaniu są m.in.:

- Jednostki samorządu terytorialnego, ich związki i stowarzyszenia,

- Jednostki organizacyjne jst posiadające osobowość prawną,
- Instytucje kultury,
- Organizacje pozarządowe,
- Kościoły i związki wyznaniowe oraz osoby prawne kościołów i związków wyznaniowych,
- Jednostki sektora finansów publicznych posiadające osobowość prawną,
- Podmioty działające w oparciu o zapisy Ustawy o partnerstwie publiczno–prywatnym.

Maksymalne wsparcie wynosi 85 % lub też wynika z właściwego rozporządzenia Ministra Rozwoju Regionalnego (w przypadku wystąpienia pomocy publicznej). Maksymalna wartość projektów w zakresie utrzymania i ochrony dziedzictwa kulturowego o znaczeniu regionalnym i lokalnym wynosi do 20 mln zł. Dla niektórych typów projektów maksymalna wartość projektu wynosi 4 mln zł, tj. dla projektów dotyczących:

- konserwacji zabytków ruchomych,
- rozwoju zasobów cyfrowych w dziedzinie zasobów bibliotecznych, archiwalnych, filmowych oraz zasobów wirtualnych muzeów, galerii, fonotek, filmotek, cyfrowych bibliotek itp.,
- zabezpieczenia zabytków przed kradzieżą i zniszczeniem oraz projektów realizowanych przez instytucje kultury państwowe i współprowadzone z ministrem właściwym ds. kultury i dziedzictwa narodowego, archiwa państwowe.

Kwestie opieki nad zabytkami, w szerszym kontekście, pojawiają się także w Priorytecie V. Wzmacnianie roli miast w rozwoju regionu. Działanie 5.2. Rewitalizacja miast. Wsparcie jest udzielane w ramach określonych przez uchwalony przez gminę lokalny program rewitalizacji, przy czym przedsięwzięcia planowane do realizacji powinny mieć charakter kompleksowy umożliwiający w dalszej perspektywie ożywienie społeczno-gospodarcze terenu. W ramach lokalnych programów rewitalizacji możliwe jest realizowanie działań w zakresie opieki nad zabytkami polegających na renowacji budynków o wartości architektonicznej i znaczeniu historycznym, m.in. zlokalizowanych

w strefie ochrony konserwatorskiej, w tym prace konserwatorskie, odnowienie fasad i dachów budynków wraz z zagospodarowaniem przyległego terenu.

- **Plan zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego z dnia 7.06.2004 r.**

Plan został uchwalony przez Sejmik Województwa Mazowieckiego Uchwałą nr 65/2004 (Dz. Urz. Woj. Maz. nr 217z 28.08.2004r., poz.5811). W zakresie opieki nad zabytkami skupia się on na następujących zagadnieniach:

- Kształtowaniu tożsamości kulturowej Mazowsza poprzez pielęgnowanie i rozwój lokalnych, materialnych i niematerialnych dóbr kultury;
- Potrzebie podnoszenia stanu świadomości społecznej w zakresie dziedzictwa historycznego, wspólnoty dziejów, tradycji;
- Zobowiązaniu do ochrony i utrzymania zabytków, przy uwzględnieniu potrzeb współczesnego społeczeństwa (zgodnie z Konwencją w sprawie Ochrony zabytków Architektonicznych w Europie. Podpisaną w Cordobie w 1995 r.), co realizowane będzie dzięki:
 - ochronie architektury drewnianej,
 - ochronie zespołów architektoniczno–parkowych, jako obrazu historycznej struktury społecznej,
 - uświadomieniu, iż współczesny zakres ochrony zabytków odbywa się w skali ponadjednostkowej, zawierającej budowle, dzieła, założenia i zespoły stanowiące przedmiot ochrony,
 - zróżnicowaniu potrzeb ochrony, z punktu widzenia przyrodniczego, kulturowo – zabytkowego, historycznego, turystyczno–wypoczynkowego, etc.
- **Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015 z dnia 28.02.2011r. ze zmianami wynikającymi z Zarządzenia Nr 98/11 z dnia 22.06.2011 r.**

W ramach prac nad Wojewódzkim Program Opieki nad Zabytkami na lata 2013-2016 sformułowano cel strategiczny „Zachowanie regionalnej przestrzeni kulturowej i kultywowanie tradycji jako podstawa budowania tożsamości kulturowej regionu i kształtowania postaw społecznych w sferze opieki nad

zabytkami oraz wykorzystania dziedzictwa dla rozwoju regionu”. Na cel ten składają się cele operacyjne obejmujące szereg działań bezpośrednio dotyczących opieki nad zabytkami na poziomie gminy:

- **Cel I. Ochrona i zachowanie materialnego i niematerialnego dziedzictwa regionu.**

- Działanie 1. Ochrona i zachowanie wartości dziedzictwa materialnego.
 - rewaloryzacja i rewitalizacja zdegradowanych obiektów i obszarów historycznych;
 - zapobieganie niszczeniu cennych obiektów, w tym zabezpieczenia przed pożarem, zalaniem, kradzieżą itp.;
 - ochrona i zachowanie obiektów zagrożonych (szczególnych): architektury drewnianej, dworskiej, przemysłowej, obiektów budownictwa obronnego;
 - wypracowanie wspólnie z samorządami lokalnymi programów ochrony zabudowy drewnianej (wiejskiej, małomiasteczkowej i uzdrowskiej);
 - tworzenie płaszczyzny współpracy różnych podmiotów na rzecz usuwania zagrożeń systemowych i konfliktów w sferze opieki nad zabytkami;
 - stworzenie we współpracy z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków bazy dotyczącej zagrożonych zabytków.
- Działanie 2. Ochrona zabytków ruchomych.
- Działanie 3. Ochrona zabytków archeologicznych.
 - identyfikacja zabytków archeologicznych;
 - wykonywanie zaleceń konserwatorskich podczas procesów inwestycyjnych;
 - ochrona i zachowanie zagrożonych (szczególnych) zabytków archeologicznych, cmentarzysk oraz posiadających własną formę krajobrazową.

- Działanie 4. Ochrona, dokumentacja i popularyzacja zasobów o szczególnej wartości decydujących o specyfice regionu (najcenniejszych i charakterystycznych).
 - wspieranie i inicjowanie prac badawczych i dokumentacyjnych najcenniejszych obiektów zabytkowych regionu;
 - promocja najcenniejszych i charakterystycznych dla regionu obiektów i obszarów zabytkowych;
 - propagowanie i wspieranie działań służących szybkiej aktualizacji i uzupełnienia wojewódzkiej i gminnych ewidencji zabytków.
- Działanie 5. Ochrona i kreowanie krajobrazów kulturowych zachowujących tożsamość kulturową i walory krajobrazowe, w tym komponowanych ciągów zieleni.
- Działanie 6. Kształtowanie i ochrona przestrzeni historycznych miast i wsi.
 - kształtowanie przestrzeni publicznych w nawiązaniu do tradycji miejsca;
 - rewaloryzacja zabytkowej zabudowy na obszarach historycznych;
 - ochrona panoram zabytkowych miast i wsi;
 - zachowanie osi widokowych i zapewnienie właściwej ekspozycji zabytków;
 - ochrona i rewaloryzacja małej architektury i zespołów zieleni (komunalnej);
 - dostosowanie nowej zabudowy do warunków krajobrazowych, lokalnych tradycji budowlanych i gabarytów zabudowy historycznej.
- Działanie 7. Rewitalizacja historycznych ośrodków życia kulturalnego
- Działanie 8. Pielęgnowanie tradycji i lokalnego folkloru w powiązaniu z zasobami dziedzictwa materialnego

- Działanie 9. Popularyzacja i zwiększanie dostępności do zasobów dziedzictwa
 - digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego;
 - promocja projektów zajmujących się digitalizacją i archiwizowaniem dokumentów i fotografii znajdujących się w rękach prywatnych;
 - wspieranie rozwoju nowych form udostępniania zbiorów muzealnych;
 - zwiększanie dostępności do zabytków poprzez warunkowanie dotacji do prac w obiektach, zabytkowych od publicznego udostępniania tych obiektów;
- **Cel II. Kształtowanie tożsamości regionalnej.**
 - Działanie 1. Utrwalanie i kształtowanie świadomości mieszkańców o historii i zasobach dziedzictwa kulturowego, w tym regionalnego i lokalnego oraz budowanie i pielęgnowanie wrażliwości na bogactwo przestrzeni kulturowej
 - tworzenie i rozwój ekspozycji regionalnych w instytucjach kultury;
 - Działanie 2. Kształtowanie regionalnej dumy w oparciu o zabytki architektury i budownictwa, krajobraz kulturowy, wydarzenia historyczne oraz działalność wybitnych osób.
 - organizacja konkursów dotyczących dziedzictwa i tradycji w celu rozwijania zainteresowań historią i dziedzictwem regionu;
 - kreowanie wyobrażeń na temat tożsamości historycznej i kulturowej Mazowsza, z uwzględnieniem specyfiki lokalnej;
 - Działanie 3. Kreowanie ośrodków budowania tożsamości kulturowej regionu (w ramach pasm turystyczno-kulturowych oraz wskazanych w PZPWM).
 - Działanie 4. Promocja walorów kulturowych regionu.

- **Cel III. Wzrost społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego regionu.**
 - Działanie 1. Stymulowanie działań służących ochronie obiektów zabytkowych i promowanie najlepszych przykładów takich działań.
 - premiowanie działań służących odzyskaniu obiektów zabytkowych zagrożonych zniszczeniem;
 - organizowanie konkursów dla właścicieli obiektów zabytkowych, promujących właściwą opiekę nad obiektem oraz jego udostępnienie.
 - Działanie 2. Edukacja społeczeństwa w zakresie praw i obowiązków dotyczących opieki nad zabytkami.
 - szkolenia dla radnych, urzędników, właścicieli i użytkowników zabytków, organizacji pozarządowych, w zakresie opieki nad zabytkami, m.in. przez Departament Kultury, Promocji i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego;
 - upowszechnianie wiedzy o prawach i obowiązkach właścicieli zabytków, organizacja szkoleń dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.
 - Działanie 3. Stymulowanie i intensyfikacja współpracy pomiędzy sektorem publicznym, prywatnym i pozarządowym w działaniach na rzecz edukacji, promocji, podniesienia świadomości o zasobach i potrzebie zachowania dziedzictwa regionu.
- **Cel IV. Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego regionu oraz kreowanie pasm turystyczno-kulturowych.**
 - Działanie 1. Wspieranie podmiotów posiadających w swoich zasobach znaczną liczbę zabytków w działaniach służących efektywnemu zarządzaniu obiektami zabytkowymi.
 - Działanie 2. Stymulowanie wykorzystania dziedzictwa kulturowego w obszarze przemysłów kultury i czasu wolnego.
 - Działanie 3. Kształtowanie pasm turystyczno-kulturowych

- Działanie 4. Kreowanie produktów turystyki kulturowej w oparciu o tradycje historyczne
- Działanie 5. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju lokalnego i regionalnego poprzez organizację wydarzeń kulturalno-historycznych w miejscach zabytkowych
- Działanie 6. Adaptacja obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji kulturalnych, turystycznych i edukacyjnych
- Działanie 7. Propagowanie korzyści płynących z wykorzystania dziedzictwa i krajobrazu kulturowego dla rozwoju regionalnego i lokalnego
 - tworzenie finansowych i pozafinansowych mechanizmów współpracy różnych podmiotów działających w sferze ochrony i promocji dziedzictwa regionu;
 - włączenie organizacji pozarządowych w działania samorządu województwa służące opiece nad zabytkami.

5 UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Warka wykazuje zgodność z celami wszystkich gminnych dokumentów strategicznych:

- **Plan Rozwoju Lokalnego Miasta i Gminy Warka na lata 2005-2013 (Uchwała Nr XXXVIII/411/05 Rady Miejskiej w Warce z dnia 7 listopada 2005 r., ze zmianami: Uchwała Nr XXIII/150/08 Rady Miejskiej w Warce z dnia 18 marca 2008 r., Uchwała Nr XXV/164/08 Rady Miejskiej w Warce z dnia 25 kwietnia 2008 r., Uchwała Nr XXXII/223/12 Rady Miejskiej w Warce z dnia 12 grudnia 2012 r.)**

Plan ma za zadanie służyć jako punkt odniesienia dla działań o charakterze rozwojowym. Przyjazne warunki dla życia, rozwoju przedsiębiorczości, kultury oraz turystyki i rekreacji możliwe są dzięki stosowaniu się do zasad zrównoważonego rozwoju. W Planie Rozwoju Lokalnego Gminy Warka przewiduje się następujące prace: rewitalizację zespołu pałacowo-parkowego w Warce na Winiarach oraz zagospodarowanie przestrzenne Parku na Winiarach.

- **Studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego Miasta i Gminy Warka (Uchwała Nr XXII/129/99 Rady Miejskiej w Warce z dnia 24 czerwca 1999 r.)**

Studium jest podstawowym dokumentem kreującym politykę przestrzenną gminy. Obok miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego jest aktem planowania przestrzennego i w systemie planistycznym zaliczane jest do aktów planowania ogólnego. Ma charakter aktu kierownictwa wewnętrznego, obowiązującego w systemie organów gminy.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania miasta i gminy Warka wskazuje na następujące działania względem ochrony dóbr kultury:

- zakończenie inwentaryzacji archeologicznej;
- wyeksponowanie stanowiska archeologicznego w Starej Warce;

- opracowanie dokumentacji konserwatorską wszystkich obiektów parkowych na terenie gminy i sukcesywne ich rewaloryzowanie według opracowań projektowych;
- stworzenie teczek ewidencyjnych cmentarzy według opracowań konserwatorskich;
- opracowanie (według wytycznych konserwatora zabytków) projektu rewaloryzacji i uporządkowania zabudowy staromiejskiej w Warce;
- wyeksponowanie obiektów zabytkowych, zadbanie o sferę otaczającą oraz promowanie wśród obywateli Warki potrzeby zachowania odpowiedniego standardu estetycznego.

Postuluje się również działania promujące historyczną atrakcyjność terenu, które pozytywnie wpłyną na rozwój turystyki na terenie gminy Warka.

5.2 Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

5.2.1 Zarys historii Warki

Najwcześniejsze wzmianki na temat Warki pochodzą z przełomu XIII i XIV w., kiedy to otrzymała prawa miejskie. Ówczesnie miasto lokowano prawdopodobnie na prawie chełmińskim między 1302 a 1321 r.. W 1321 r. książę Trojden potwierdził fakt istnienia miasta. Pierwsze źródła historyczne (z 1231 r.) podają nazwę „Varca”, natomiast w 1508 r. pojawia się już współczesna forma „Warka”. Geneza nazwy miasta nie jest jednak jednoznacznie ustalona. Wyróżnia się kilka najbardziej prawdopodobnych hipotez. Jedna z nich pochodzi od słowa „warzyć”, co odpowiada jednemu z procesów produkcji piwa. „Warka” to również piwowarska jednostka miary, oznaczająca porcję piwa uzyskanego z jednego warzenia. Jako, że miasto od wieków słynęło z warzenia piwa, ta teoria może być prawdopodobna.

Czasy świetności Warki przypadają głównie na okres XV i XVI w.. Uznaniem cieszyło się warzone tu piwo, które w 1483 r. trafiło na książęce stoły. W tamtych czasach rzeką Pilicą przepływały galery z drewnem i płodami

rolnymi. W Warce znajdował się punkt przeładunkowy m.in. soli bocheńskiej, był to również okres rozkwitu rzemiosła. W 1564 r. żyło tu około 3 tys. osób.

Szybkemu rozwojowi miasta sprzyjała lokalizacja przy szlakach komunikacyjnych prowadzących do Warszawy. Lokalną gospodarkę ożywiały rozwój ogrodnictwa po obu brzegach Pilicy.

W XIII w. W sąsiedztwie dzisiejszej Warki znajdował się gród obronny (obecnie Stara Warka), gdzie rozwinęła się osada targowo-rzemieślnicza. W XIII w. przeniesiono osiedle miejskie na dzisiejszy obszar współczesnej Warki. W tym czasie osiedli się tu również dominikanie.

W 1564 r. Warka liczyła 369 domów i około 2500 mieszkańców. Miasto rozwijało się w bardzo szybkim tempie. Obok handlu i rolnictwa, 192 mieszkańców zajmowało się rzemiosłem. Na terenie miasta świadczyły usługi: 62 szewców, 30 piwowarów, 20 piekarzy, 13 czapników, 7 prasotów, 5 iglarzy, 3 kotlarzy, 2 złotników. Działało także 8 młynów królewskich i 2 folusze. Mimo tego, Warka najbardziej słynęła z produkcji piwa. Świetność miasta zaczęła przemijać wraz z początkiem XVI w.. W 1607 r. znacznie podupadło. Przyczyniło się do tego splądrowanie i zniszczenie części miasta przez oddziały uczestniczące w rokoszu Zebrzydowskiego. W 1650 r. połowa miasta spłonęła (ok. 250 domów). W 1655 roku wojska szwedzkie wkroczyły do Rzeczypospolitej. Szwedzi po zajęciu Korony niszczyli i grabili miasta, wsie, kościoły i dwory. Wiele dzieł sztuki oraz ksiąg zostało wywiezionych do Szwecji. Po bitwie pod Warką z 7 kwietnia 1656 r., w której brał udział Stefan Czarniecki, polski hetman koronny, miasto zostało doszczętnie spalone i zniszczone. Kilka lat później liczyło tylko około 70 domów i 53 rzemieślników. Kolejne wojny z początków XVIII w. dopełniły zniszczeń.

W 1777 r. Warka miała tylko 82 domy. Od XIX w. rozpoczęto odbudowę miasta, jednak roli, jaką pełniło w wiekach wcześniejszych, już nigdy nie odzyskało. z upływem czasu Warka stała się lokalnym centrum handlowo-rzemieślniczym i usługowym dla okolicznego rolniczego zaplecza.

10 września 1797 r. urodził się w Warce Piotr Wysocki, który w 1830 r. brał udział w powstaniu listopadowym. Do XVIII w. Warka mieściła się w Królestwie Polskim, Ziemi Czerskiej, w województwie mazowieckim, powiecie wareckim. W latach 1793-1807 miejscowość przynależała do Prus, w okresie 1807-1815

do Księstwa Warszawskiego, a w latach 1815-1918 do Rosji (Królestwa Polskiego).

Kolejne ożywienie przyniosła miastu II połowa XIX w.. Nadal warzono tu piwo, wypalano cegły, rozpoczęła się również produkcja metalowa.

W 1934 r. przeprowadzono przez miasto linię kolejową łączącą Warszawę z Radomiem, co w niewielkim stopniu rozwinęło lokalną ekonomikę. Działania II wojny światowej (1939-1945) przyczyniły się do całkowitego zniszczenia (ocalały jedynie 3 domy). Po wojnie miasto zostało odbudowane. Założono wtedy nowe przedsiębiorstwa przemysłowe. Na nasłonecznionych stokach doliny Pilicy rozciągały się winnice, które zlikwidowano w kolejnych dziesięcioleciach. W 1975 r. uruchomiono browar, który obecnie jest jednym z największych w Polsce. Obok przemysłu spożywczego, w Warce znajdują się przedsiębiorstwa z branży maszynowej i precyzyjnej. Warka jest znana jako miejsce urodzin Kazimierza Pułaskiego (1747 r.), który wziął udział w walkach o niepodległość USA, w trakcie których zginął pod Savannah w 1779 r.. Jego imieniem nazwano miejscowe muzeum oraz Towarzystwo Miłośników miasta Warki.

6 września 1859 r. do kościoła O.O. Franciszkanów przeniesiono szczątki książąt mazowieckich. We wspomnieniach Władysława Matlakowskiego można odnaleźć zapis tego wydarzenia: „... w rynku stoją dotąd nędzne szczątki kościoła Ks. Dominikanów. Był to kościół najdawniejszy w Warce. Podług podania miała tu być pogańska świątynia, następnie zamek, który książęta mazowieccy przerobili na kościół. Stał on na pięknym wzgórku pośród miasta, tuż obok ratusza. Jeszcze pamiętam go w całości, ze ścianami mocnymi bez pułapu, z popsutym dachem. Ale był już opuszczony przez księży.... Dziś stoją resztki murów, sprawiając przykry widok spustoszenia. A jednak ten kościół patrzył niegdyś na dawną sławę kraju, dał schronienie szczątkom Trojdena (zm. 1341), Ziemowita (zm. 1426) i Anny -księżąt mazowieckich, których grobowce tu się znajdowały. Przed ostatecznym rozebraniem zwiedzono podziemia i sklepy kościelne. Okoliczni obywatele ziemscy, zebrawszy się licznie, postanowili uczcić szczątki książąt i innych tu spoczywających odpowiednim pogrzebem. Dobyto trumny, w których znaleziono ciała w całości dochowane, a szczególnie ciało i suknia księżnej Anny. Byłem przy tym naocznym świadkiem i dotykałem się lamy

przepasującej księżnę. Trumny były jednolite, z całych sztuk drzewa dłubane i wybornie się oparły gniciu, pomimo pięciu wieków, które przeleżały w ziemi. Innych kości zebrano pięć trumien i przeniesiono jednego dnia jesiennego, wobec tłumów okolicznego ludu, do kościoła księży franciszkanów, gdzie po odprawieniu solennego nabożeństwa żałobnego przeniesiono święte szczątki do sklepów klasztornych, położywszy marmurową tablicę przy drzwiach kościelnych z napisem. Główną pobudkę do tego godnego pamięci czynu dał Piotr Wysocki.”

Położenie administracyjne i geograficzne Warki w latach 1918-1939 wskazywało już na Polskę, województwo warszawskie, powiat grójecki. W czasie II wojny światowej miejscowość przynależała do Niemiec (III Rzeszy), Generalnego Gubernatorstwa, dystyktu warszawskiego, powiatu grójeckiego. W latach 1975-1998 Warka została włączona do województwa radomskiego, a od 1999 r. należy do powiatu grójeckiego w województwie mazowieckim.

Historia szkół w Warce sięga XV w.. Szkoły te były utrzymywane z części dochodów kościelny, tzw. workowego, czyli dochodów pochodzących z młynów. Szkoły były wizytowane dwukrotnie w ciągu roku przez miejscowych proboszczów, zdarzało się również, że przez biskupów poznańskich. Nauczyciele prowadzący zajęcia otrzymywali niewielkie pensje, przez co często udzielali lekcji prywatnych, byli organistami, organizowali pogrzeby, a także wynajmowali swoje mieszkania uczniom. Pobierali również opłaty za lekcje od wyznawców innych religii. Pomimo tych trudności, poziom nauki w wareckich szkołach utrzymywał się na wysokim poziomie. W latach 1510-1560 warecka szkoła należała do jednych z najlepszych na ziemi mazowieckiej. Do 1525 r. 34 wareckich scholarów ukończyło Akademię Krakowską, w tym: z Warki 18 osób, z Konar 5 osób, z Lasek 3 osoby, z Winiar, Starej Warki, Grzegorzewic, Nowej Wsi, Michałowa, Biskupic, Wichradza, Ostrołęki po 1 osobie. Ówczesne władze Warki przywiązywały wielką wagę do kształcenia dzieci i młodzieży, co potwierdza fakt, wystosowania wniosku w 1791 r. przez burmistrza miasta Warki do Komisji Policji o zezwolenie na sprzedaż pustego placu na rynku, by wspomóc 300 złotymi polskimi scholara z Warki, studiującego w Akademii Krakowskiej. W wyniku działań wojennych z okresu potopu szwedzkiego szkolnictwo

zostało praktycznie zniszczone. W 1773 r. W Rzeczypospolitej istniało zaledwie 100 szkół parafialnych wobec 1500 przed najazdem szwedzkim. Uważa się, że w tym okresie zrabowano i zniszczono zbiory klasztoru dominikanów w Warce. Klasztor, który miał wielki wpływ na naukę i oświatę, stopniowo tracił swoje znaczenie. W 1800 r., z powodu braku środków na utrzymanie, dominikanie opuścili Warkę. Wraz z powołaniem w 1773 r. Komisji Edukacji Narodowej rozpoczęto powoływać szkoły parafialne dla chłopców i pierwsze dla dziewcząt oraz młodzieży ze stanów niższych. Reformy te docierały do Warki, jednak zubożałe społeczeństwo wareskie nie mogło sobie pozwolić na to, by zapewnić właściwy rozwój szkół. Świadectwem tego stanu rzeczy jest memoriał dyrektora placówki szkolnej, Wojciecha Szymańskiego, z 27 kwietnia 1790 r., skierowany do Komisji Cywilno-Wojskowej, która stanowiła lokalną władzę administracyjną miast królewskich, rezydującą przy klasztorze Ojców Franciszkanów:

„Co prawo Najjaśniejszej Rzeczypospolitej postanowiło to prześwietna Komisja Cywilno-Wojskowa wszystko przezornością swoją ułatwić może. Jako też i to, żeby dyrektorowie po miastach i i miasteczkach przy kościołach parafialnych mieli swoje locum standi, a dla dzieci obywatelskich szkółkę przyzwoitą, której tu w tem mieście niema i tylko dyrektor jako to ja sam, muszę dla dzieci obywatelskich taką swoim sumptem najmować stancję i z niej płacę rocznie talarów bitych 4. Czego nigdzie niemasz, ażeby dyrektor dla dzieci obywatelskich miał na szkołę stancyi najmować i komorne sumptem swoim dla nich opłacać, co ja tu już od lat 4 to czynię, a za to miasto żadnego dla mnie nie ma względu. Co się zaś tyczy mej osoby, jestem szlachetnie urodzony w województwie Inowrocławskim, a w przeciągu życia mego strawiłem na usługach różnych panów, a najwięcej w Konwicie Nobilum w Warszawie. Teraz w ostaku lat moich jałem sie tej profesji, której jednak z łaski Boga czynię zadosyc mojej powinności. Płaca zaś taka od obywatelów tutejszych dla mnie na tydzień od osoby gr.15, a więcej nic, a i to pod szczęściem, kiedy co wezmę, mimo wszelkiej regularności, gdzie więcej przy niedostatku moim muszę głodem przymierać przez ich nieregularność. W czem suplikuję JWWP o łaskawe względy dla mnie chudego pachotka, który, inszego sposobu niemajac, tylko tej funkcji pilnuje. W czem nie wątpię, że w moich pokornych żądaniach od JWWPanów pomyślny odbiorę skutek.

Moja zaś powinność będzie za czerstwe z życiem przy przy złotym pokoju, panowanie i z dziećmi, których mam w edukacji błagać Boski Majestat. JWWM.M. Panów dobrodziejów najniższy podnózek Wojciech Szymański – Dyrektor Warecki 27 kwietnia 1790 r.”

Mimo tych trudności funkcjonowała szkoła elementarna, gdzie uczone czytania i pisanie, a także przekazywano młodzieży wzorce patriotyczne. Po upadku powstania listopadowego, władze rosyjskie wzmogły rusyfikację i zwolniły ludność od obowiązku płacenia składek szkolnych, jak również ograniczyły ilość szkół elementarnych. Po upadku powstania styczniowego ich liczba dodatkowo się zmniejszyła, przez co jedna szkoła ludowa jednoklasowa przypadła na 2573 mieszkańców. Doprowadziło to do powszechnego analfabetyzmu, sięgającego w 1897 r. 69,5% ogółu ludności. W Warce istniała ówczasie tylko jedna szkoła elementarna dla ludności polskiej, prowadzona przez Ojców Franciszkanów.

W 1950 r. szkolnictwo zawodowe prowadziły szkoły: Szkoła Przemysłowa Fabryki Obrabiarek i Narzędzi „Warka”, która rozpoczęła nauczanie 1 września 1947 r., a jej dyrektorem był Czesław Makowski oraz Państwowa Szkoła Przemysłowa pod kierownictwem Remigiusza Bukszewicza (Buńszewicza), którą otworzono 1 października 1947 roku. Szkoły te działały na terenie Fabryki Obrabiarek i Narzędzi „Warka”, później w nowo wybudowanych barakach. W 1954 r. wareckie liceum zostało połączone z PSP nr 1 w jedenastoletnią szkołę ogólnokształcącą. W okresie 1963-1964 budynek szkoły rozbudowano o część socjalno-gospodarczą z internatem i salą gimnastyczną. W wyniku kolejnych zmian, w 1965 r., szkołę ogólnokształcącą rozdzielono. Klasy podstawowe przeniesiono do budynku PSP nr 2, a PSP nr 2 przeniesiono do nowowbudowanej szkoły – Pomnika Tysiąclecia Państwa Polskiego przy ul. Polnej – SP nr 2. W 1972 r., po kolejnej reformie, SP nr 1 stała się szkołą zbiorową dla regionu. Kolejna reforma oświatowa z 1985 roku sprawiła, że SP nr 1 ponownie połączono z LO w Zespół Szkół Ogólnokształcących. W 1993 r. po wybudowaniu Miejskiego Ośrodka Kultury i Sportu szkołę rozdzielono. LO przeniesiono do MOKiS, a SP nr 1 wróciła do macierzystego budynku (niższego). W budynku wyższym umieszczono nowopowstałą Publiczną Szkołę Podstawową nr 3 im. Żołnierzy Armii Krajowej w Warce (powstała w 1993 r. – funkcjonowała do 2000 r.). W 163 rocznicę

Powstania Listopadowego przywrócono PSP nr 1 imię Piotra Wysockiego. W 1999 r. na wniosek Rady Miejskiej w Warce PSP nr 1 przeniesiono do budynku byłego internatu LO przy ul. Polnej. W budynku PSP nr 1 umieszczono Publiczne Gimnazjum nr 1 w Warce. 1 września 1994 r. W budynku WARWIN S.A. na Winiarach, powstała Publiczna Szkoła Podstawowa nr 4. W 2005 r. szkole zostaje nadane imię Jana Pawła II. 31 sierpnia 2008 roku szkoła zostaje zlikwidowana a uczniowie przeniesieni do PSP nr 2.

Z historią kościołów umiejscowionych w Warce wiążą się liczne podania. Uważa się, że w Warce za czasów jej świetności mieściło się aż siedem kościołów, z których do dziś pozostały tylko dwa. Niektóre podania przekazują, że w miejscach dzisiejszych kapliczek stały kościoły. Jest to prawda w przypadku kościoła św. Leonarda, natomiast pozostałe dwie kapliczki: na rogu ulic Mostowej (dawniej Sławnej) i Franciszkańskiej (dawniej Nowomiejskiej) oraz na rogu ulic Cmentarnej i Wysockiego (dawniej Zastodolnej) nie znajdują udokumentowania w przekazach historycznych. Kapliczki prawdopodobnie zbudowano w XVII lub XVIII w.:

„Z kościołów, których, jak powiadają było tu siedem, pozostało ledwie dwa. Parafialny, na pochyłości ku rzece zbudowany, nie odznacza się niczym godnym widzenia. Za to kościół i klasztor O. O. Franciszkanów odznacza się swą budową lekką i ślicznym wykończeniem. Położony na końcu miasta ku wsi Winiarom podniósł swe wyniosłe wieżycy ku niebu, spoglądając na okolicę.”

Z jednym z nieistniejących już obiektów sakralnych wiąże się osobliwa legenda. Uważa się, że świątynia miała stać nad Pilicą w miejscu tzw. jeziora dominikańskiego. z niewiadomych przyczyn budowla zapadła się pod ziemię i do dziś w dni wydarzeń dziejowych z głębi wód jeziora wydobywają się ponoć dźwięki dzwonów.

5.2.2 Zabytki nieruchomości w gminie Warka

Zdecydowaną większość zabytków nieruchomości znajdujących się na terenie gminy stanowią drewniane chaty z przełomu XIX i XX wieku, szczególnie licznie występujące w Kazimierkowie, Michałowie Dolnym, Michałowie Górnym oraz w Gośniewicach. Można odnaleźć również wiele murowanych kapliczek

przydrożnych datowanych na XIX oraz XX w., oddających rustykalny charakter rozmieszczonych w gminie Warka miejscowości. Na ich tle wyróżniają się obiekty wpisane do rejestru zabytków.

Fotografia 1. Dwór w Warce na Winiarach, obecnie Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego

Pierwszym z nich, a zarazem jednym z najważniejszych jest z pewnością dwór na Winiarach będący obecnie siedzibą Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce. Podaje się, że powstał on około 1689 r. jako obiekt należący do zamożnego magnata Stanisława Antoniego Szczuki, podkanclerzego litewskiego i referendarza koronnego. Zarówno dwór, jak i folwark na Winiarach zaprojektował wybitny architekt Augustyn Wincenty Locci, który w jednym z listów z dnia 13 VIII 1689 r. pisał do Szczuki „o pracach podjętych w celu urządzenia folwarku i budowy Pałacu”. Niestety poza ogólnym zarysem bryły do naszych czasów nic nie pozostało z pierwotnego projektu. Około połowy XIX w., potem również w XX w. dwór został gruntownie przebudowany. W kolejnych latach majątek miał wielu właścicieli. W XVIII w. Winiary należały do Józefa Pułaskiego (1704-1769), ojca Kazimierza Pułaskiego, starosty wareckiego, adwokata, polityka i pierwszego marszałka wojsk konfederackich. Kolejnymi właścicielami tych dóbr była rodzina Walewskich, Brochowskich,

Zaborowskich, Jordanów, Kurtzów, Prozorów, a następnie księcia Włodzimierza Czetwertyńskiego. W 1882 r. majątkiem Winiary oraz Starą Warką zarządzał Andrzej Szczuka, prezes Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego. W 1909 r., właścicielem majątku stał się jego syn, Józef Szczuka. W dokumentach z 1913 r. znajduje się akt darowizny bratu, Andrzejowi Szczuce, który sprzedał majątek Wojciechowi Hilaremu Rostworowskiemu. W grudniu 1921 r. Winiary zostały kupione przez hrabiego Wacława Godziemba Dąbskiego. W tym okresie, we dworze na Winiarach gościło prawdopodobnie wiele znanych osobistości świata kultury i polityki, np.: Józef Piłsudski, Ignacy Jan Paderewski, generał Lucjan Żeligowski, generał Bolesław Wieniawa-Długoszowski, generał Stefan Rowecki-Grot, prof. Juliusz Harbut, Szafer, Józef Mehoffer, Antoni Uniechowski.

W 1939 r. miało miejsce uroczyste pobranie ziemi z Winiar, majątku rodzinnego Pułaskich, w celu złożenia jej na polach ostatniej walki Kazimierza Pułaskiego w Savannach. W 1947 r. odbył się na Winiarach pierwszy Dzień Pułaskiego z uroczystą akademią, w której wziął udział zastępca Ambasadora USA w Polsce, Gerald Keith.

Władysław Wacław Godziemba Dąbski był właścicielem tych dóbr do 1946 r. Następnie w wyniku realizacji dekretu o reformie rolnej, dwór wraz z parkiem przeszedł na własność Skarbu Państwa. Po wojnie mieściło się tu pierwsze w Warce Samorządowe Gimnazjum Ogólnokształcące wraz z internatem i mieszkaniami dla nauczycieli, później również Liceum Ogólnokształcące. W latach 50. XX w., dzięki staraniom miejscowych nauczycieli działających w Polskim Towarzystwie Turystyczno-Krajoznawczym, utworzono tu PTTK-owskie, regionalne muzeum, prezentujące historię Warki i okolic. Zgromadzone pierwsze zbiory muzealne miały rodowód publiczny, były znaleziskami i darami miejscowej ludności. Prezentowano tu pamiątki historyczne, archeologiczne i etnograficzne.

18 stycznia 1961 r. Rada Ministrów podjęła uchwałę „w sprawie odbudowy dworu w Winiarach oraz przystosowania najbliższego otoczenia do celów turystyczno-wypoczynkowych”. W latach 1962-1966 przeprowadzono generalny remont budynku, podczas którego liceum przeniesiono do centrum miasta Warki, a dwór przeznaczono w całości na muzeum. W styczniu 1967 r. otwarto historyczno-biograficzne Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego.

W 2012 roku podjęto działania mające na celu rewitalizację dworu wraz z parkiem. Najnowsze odkrycia, które miały miejsce w trakcie prac remontowych, świadczą o tym, że dzisiejszy pałac ma cechy niejednorodne, o czym świadczą różnice w wysokości poziomów, różnice w kształcie otworów okiennych oraz różnorodna cegła używana do budowy. Wszystko wskazuje na to, że był on kilkakrotnie przebudowywany. Najstarsze relikty budynku zachowały się w piwnicy części wschodniej pałacu. Układ przestrzenny budynku wskazuje na okres renesansu. Archeolodzy przeprowadzający prace badawcze uznali, że pierwotną budowlę można wiązać ze starostami wareckimi: Jakubem Leśniowolskim lub Wacławem Leszczyńskim. Na początku XVII wieku Warka była starostwem niegrodowym. Pierwotny budynek był dużo mniejszy, zbudowany najprawdopodobniej z cegły z tzw. palcówki, czyli cegły ręcznie lepionej, suszonej na trawie, zdecydowanie większej od cegły współczesnej. Dwór stał w części, w której do niedawna mieściła się administracja muzeum. Odkrycia te potwierdziły tezę, że pierwotny pałac na Winiarach stał już na przełomie XVI i XVII w.. Opis miasta ujęty w dzienniku z podróży po Polsce, XVII-wiecznego Fryzyczyka (pracownika francuskiego wywiadu), Ulryka von Werdum, który 5 kwietnia 1671 r. przeprowiał się z Prażmowa do Drwalewa, a następnie do Warki zawiera notę opisującą dwór na Winiarach: *„Jest to otwarte miasto, leżące na wysokim piaskowym pagórku, o dwieście do trzystu kroków od rzeki Pilicy. Znajduje się w nim pięć kościołów i piękny dom starosty we wschodniej części miasta. Królewski nadworny chorąży Wojciech Prażmowski, brat Prymasa, sprzedał niedawno przedtem to starostwo”*.

Drugim wartym uwagi zabytkiem jest dwór w Nowej Wsi, który powstał na początku XIX w. W 1805 r. właścicielem tego majątku ziemskiego był Antoni Aleksander Borowski, który odkupił go od generała Lindnera. W 1821 r. dobra i dwór przeszły w posiadanie Tomasza Gąsiorowskiego, a w 1844 r. architekta Adolf Schuch, który dobudował do dworu czterokolumnowy portyk. W 1861 r. kolejnym właścicielem majątku stał się Mieczysław Huba, a następnie w 1896 roku, Michał Daszewski. W 1909 roku zarządzał nim Tadeusz Marian Daszewski. Po wojnie majątek został znacjonalizowany i przeobraził się w siedzibę Zakładu Naukowo-Badawczego Instytutu Sadownictwa. Obecnie został odzyskany przez spadkobierców dawnych właścicieli i do tej pory stoi

niezagospodarowany. W najbliższym czasie mają być podjęte próby rewitalizacji obiektu.

W Warce znajduje się również cmentarz rzymsko-katolicki, którego najstarsza część została włączona do Wojewódzkiego Rejestru Zabytków. Ta część cmentarza została założona w pierwszej połowie XIX w., a następnie kilkakrotnie powiększana. W jej skład wchodzi sektory A, B, C, D, E, F, G, H, I. Cechami charakterystycznymi cmentarza jest promienisty układ alei rozchodzących się od głównej bramy oraz grupa wysokich grobowców (katakumb) wkomponowanych w skarpę wzniesienia po lewej stronie od bramy głównej. Na terenie cmentarza znajdują się nagrobki m.in.: ks. Marcelego Ciemniejskiego, Maryanny Maliszewskiej, Józefa Manczarskiego, Jana i Franciszka Polamina, Piotra Wysockiego. Najstarsze pochodzą z połowy XIX w., np. płyta nagrobna Mateusza Hermanna.

Innym istotnym elementem krajobrazu kulturowego na terenie gminy Warka jest park w Palczewie, który stanowi element otoczenia XIX-wiecznego pałacu, w którym obecnie mieści się kompleks hotelowo-konferencyjny. Park o powierzchni 5 hektarów zawiera w swoich granicach wiele elementów starodrzewia oraz 5 stawów, połączonych kanałami, nad którymi usytuowano malownicze mostki.

5.2.3 Zabytki archeologiczne

Na terenie gminy Warka znajduje się 217 stanowisk archeologicznych. Udokumentowane stanowiska archeologiczne występują w postaci cmentarzysk, osad hutniczych, osad oraz śladów osadniczych. Jedno z najstarszych, AZP 67-67/p, pochodzi z przełomu okresów paleolitu i neolitu (ok. 14 tys. – 4,5 tys. lat p.n.e.).

Największe skupisko stanowisk archeologicznych występuje na terenach miasta Warka oraz wsi Stara Warka i Palczew.

Tym, co najbardziej zagraża bytności stanowisk archeologicznych, są prace ziemne związane realizacją inwestycji budowlanych, z czego najgroźniejszy jest niekontrolowany ruch inwestycyjny. Ochrona stanowisk archeologicznych jest szczególnie istotna z punktu widzenia zachowania dziedzictwa kulturowego regionu, jednak działania te nie mogą hamować

rozwoju gminy. Podstawą zrównoważonego rozwoju jest kontrola ruchu inwestycyjnego na podstawie dokładnego wykazu i opisu stanowisk archeologicznych.

5.2.4 Dziedzictwo niematerialne

Na terenie gminy Warka znajduje się wiele miejsc pamięci. Zaliczyć do nich można:

- Warka: Miejsce pochówku książąt mazowieckich Trojdena I i Konrada II czerskiego i księżnej Danuty Anny, żony Janusza I, których szczątki przeniesiono do kościoła w 1859 ze zniszczonego kościoła Dominikanów. Tablica nagrobna fundacji pułkownika Piotra Wysockiego;
- Warka: Grób pułkownika Piotra Wysockiego w najstarszej części cmentarza rzymsko-katolickiego;
- Warka: Pomnik – miejsce po domu pułkownika Piotra Wysockiego, który spłonął w 19139 r.;
- Warka: Pomnik powstańców z 1863 r. na Błoniach, upamiętniający egzekucję pułkownika Władysława Kononowicza i dwóch jego adiutantów, dokonaną przez Rosjan 2 czerwca 1863 r.;
- Warka: Krzyże Katyńskie - Pomnik poświęcony pamięci siedmiu oficerów z okolic Warki pomordowanych na Wschodzie.
- Warka: Ohel cadyka Izaaka Kalisza niedaleko mostu kolejowego posadowiony na przedwojennym kirkucie;
- Warka: Armata z września 1939 r. wydobyta przez jednego z rolników. Została odnowiona, ale zachowano np. ślady po pociskach. Obiekt znajduje się przy strzelnicy Klubu Oficerów Rezerwy;
- Warka: Pomnik Lotników w Warce upamiętniający walki stoczone nad miastem w 1944 r..

5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

5.3.1 Zabytki nieruchomości w wojewódzkim rejestrze zabytków

Na terenie gminy Warka istnieje 21 obiektów wpisanych do Wojewódzkiego Rejestru Zabytków. W poniższej tabeli przedstawiono szczegółowe ich zestawienie.

	Miejscowość	Adres	Obiekt	Datowanie	Nr wpisu do rejestru	Data wpisu do rejestru
1.	Gąski	Gąski	Cmentarz ewangelicki	I poł. XIX w., 1944 r.	486/A	11.05.1991 r.
2.	Lechanice	Lechanice	Dwór	1915-1918 r.	409/A	22.06.1981 r.
3.	Michałów Górny	Michałów Górny	Pałac	II poł. XIX w.	110/A	22.05.1975 r.
4.	Nowa Wieś	Nowa Wieś	Kaplica	XIX w.	353/A/62	05.03.1962 r.
5.	Nowa Wieś	Nowa Wieś	Zespół dworski	I poł. XIX w.	354/A/60	05.03.1962 r.
6.	Nowa Wieś	Nowa Wieś	Dwór	I poł. XIX w.	354/A/61	05.03.1962 r.
7.	Nowa Wieś	Nowa Wieś	Park	I poł. XIX w.	354/A/62	05.03.1962 r.
8.	Nowa Wieś	Nowa Wieś	Kuźnia	poł. XIX w.	?	?
9.	Palczew	Palczew	Park przydworski	poł. XIX w.	1172/03	28.10.2003 r.
10.	Pilica	Pilica	Cmentarz ewangelicki	1836-1944 r.	487/A	05.11.1991 r.
11.	Warka	Farna 12	Kościół pw. św. Mikołaja	XIV-XVII, XX w.	487/A/62 177/A	23.02.1962 r. 15.10.1982 r.
12.	Warka	Franciszkańska 22	Zespół klasztorny reformatorów/franciszkanów	XVII/XVIII w.	117/A/58	20.05.1958 r.
13.	Warka	Franciszkańska 22	Kościół pw. MB Szkaplerznej	XVII/XVIII w.	117/A/58	20.05.1958 r.
14.	Warka	Franciszkańska 22	Dzwonnica	XVII/XVIII w.	117/A/58	20.05.1958 r.

15.	Warka	Franciszkańska 22	Klasztor	XVII/XVIII w.	117/A/58	20.05.1958 r.
16.	Warka	Pl. Czarnieckiego 1	Ratusz	I poł. XIX w.	488/A/62 202/a	23.03.1962 r. 14.04.1983 r.
17.	Warka	Długa 5, ob. 3	Dworek	pocz. XIX w.	1174/A/75 203/A	22.05.1975 r. 14.04.1983 r.
18.	Warka	Pułaskiego 24	Zespół dworski	XIX w.	215/A/83	06.06.1983 r. 01.10.1997 r.
19.	Warka	Pułaskiego 25	Dwór	1689 r., II poł. XIX w., lata 60. XX w., XXI w.	215/A/84	06.06.1983 r. 01.10.1997 r.
20.	Warka	Pułaskiego 26	Park	XIX w.	215/A/85	06.06.1983 r. 01.10.1997 r.
21.	Warka	Warka	Najstarsza część cmentarza rzymsko-katolickiego	I poł. XIX w. - poł. XX w.	?	?

Tabela 1 . Gmina Warka – wojewódzki rejestr zabytków

5.3.2 Pozostałe zabytki nieruchome w wojewódzkiej ewidencji zabytków

W ewidencji prowadzonej przez Wojewódzkiego Konserwatora zabytków znajduje się 195 obiektów. Wymagają one dokładnej weryfikacji, jako że istotna ich część zaliczana jest do zabytkowej architektury drewnianej. Według informacji przekazanych przez mieszkańców wsi Laski, dwór niegdyś tam stojący, należący do rodziny Suskich, został rozebrany w czasach PRL-u. Na jego miejscu powstało Polskie Gospodarstwo Rolne. Obecnie w tym miejscu mieszczą się budynki niegdyś stanowiące zabudowę PGR-u oraz pozostałości parku dworskiego, które w bieżącym roku zostały wykreślone z Wojewódzkiego Rejestru Zabytków.

W wielu miejscowościach przynależących do gminy Warka, np. Branków, Gośniewice, Kazimierków, Michałów Dolny, Michałów Górny raz Wichradz nie udało się ustalić lokalizacji ujętych w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków domów drewnianych. Wiele z nich uległo zniszczeniu lub utraciło walory zabytkowe. Pozostałej części, pod koniec lat 80., przypisano nowe numery ewidencyjne budynków. Ze względu na brak pełnej informacji na temat ewidencji budynków i gruntów w gminie Warka przed tym okresem, nie udało się ustalić, czy odnalezione zabytkowe obiekty architektury drewnianej odpowiadają tym, które zostały ujęte w Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków.

	Miejscowość, adres	Obiekt	Datowanie	Numer i data decyzji wpisu do rejestru
1.	Biskupice	Cmentarz prawosławny		
2.	Bończa 5	Dom drewniany	1910 r.	
3.	Bończa 35	Dom drewniany	1920 r.	
4.	Borowe	Kapliczka przydrożna	poł. XIX w.	
5.	Branków	Kapliczka murowana	I ćw. XX w.	
6.	Branków	Magazyn	II ćw. XX w.	
7.	Branków 7	Dom murowany	I ćw. XX w.	
8.	Branków 18	Dom drewniany	II ćw. XX w.	
9.	Branków 19	Dom drewniany	II ćw. XX w.	
10.	Branków 30	Dom drewniany	I ćw. XX w.	
11.	Budy Michałowski 6	Dom drewniany	pocz. XX w.	
12.	Dębnowola	Kapliczka murowana	I ćw. XX w.	

13.	Dębnowola	Park dworski	XIX w.	
14.	Gąski	Cmentarz grzebalny wyznania ewangelickiego	?	486/A/91, z dn. 11.05.1991 r.
15.	Gąski 10	Dom drewniany	ok. 1880 r.	
16.	Gąski 16	Dom drewniany	ok. 1850 r.	
17.	Gośniewice 18	Dom drewniany	II ćw. XX w.	
18.	Gośniewice 23	Dom drewniany	II ćw. XX w.	
19.	Gośniewice 58	Dom drewniany	I ćw. XX w.	
20.	Gośniewice 61	Dom drewniany	I ćw. XX w.	
21.	Hornigi	Kapliczka przydrożna	II ćw. XX w.	
22.	Hornigi 4	Dom drewniany	I ćw. XX w.	
23.	Kazimierków 9	Dom drewniany	1918 r.	
24.	Kazimierków 15	Dom drewniany	I ćw. XX w.	
25.	Kazimierków 16	Dom drewniany	pocz. XX w.	
26.	Kazimierków 18	Dom drewniany	I ćw. XX w.	
27.	Kazimierków 19	Dom drewniany	pocz. XX w.	
28.	Kazimierków 20	Dom drewniany	pocz. XX w.	
29.	Kazimierków 22	Dom drewniany	I ćw. XX w.	
30.	Kazimierków 24	Dom drewniany	I ćw. XX w.	
31.	Kazimierków 26	Dom drewniany	I ćw. XX w.	
32.	Kazimierków 27	Dom drewniany	1900 r.	
33.	Kłudno 49	Dom drewniany	I ćw. XX w.	
34.	Konary	Brama kościoła	pocz. XX w.	
35.	Konary	Cmentarz rzym.-kat.	I poł. XIX w.	
36.	Konary	Kapliczka I w ogrodzeniu kościoła	XIX w.	
37.	Konary	Kapliczka II w ogrodzeniu kościoła	XIX w.	
38.	Konary	Kapliczka III w ogrodzeniu kościoła	XIX w.	
39.	Konary	Kapliczka IV w ogrodzeniu kościoła	XIX w.	
40.	Konary	Park dworski	XIX w.	
41.	Konary	Plebania murowana	XIX w.	
42.	Konary 66	Dom drewniany	i ćw. XX w.	
43.	Laski	Dwór drewniany	XVIII/XIX w., XX w.	
44.	Laski	Oficyna murowana	ok. poł. XIX w.	
45.	Laski	Park dworski	XVIII w.	
46.	Laski 4	Dom drewniany	1924 r.	
47.	Laski 7	Dom drewniany	1923 r.	
48.	Lechanice	Kapliczka murowana	1920 r.	

49.	Lechanice	Kapliczka murowana	?	
50.	Lechanice	Park podworski		
51.	Lechanice 20	Kuźnia murowana	pocz. XX w.	
52.	Lechanice 21	Dom drewniany	IV ćw. XIX w.	
53.	Lechanice 23	Dom drewniany	pocz. XX w.	
54.	Michalczew	Plebania murowana	II ćw. XX w.	
55.	Michalczew 16	Dom drewniany	II ćw. XX w.	
56.	Michalczew 27	Dom drewniany	I ćw. XX w.	
57.	Michalczew przy budynku 16	Kapliczka murowana	II ćw. XX w.	
58.	Michałów	Dom drewniany	I ćw. XX w.	
59.	Michałów Dolny	Kapliczka murowana	IV ćw. XIX w.	
60.	Michałów Dolny 14	Dom drewniany	II ćw. XX w., 1932 r.	
61.	Michałów Dolny 18	Dom drewniany	II ćw. XX w., 1934 r.	
62.	Michałów Dolny 21	Dom drewniany	II ćw. XX w., 1928 r.	
63.	Michałów Dolny 25	Dom drewniany	II ćw. XX w., 1932 r.	
64.	Michałów Dolny 29	Dom drewniany	I ćw. XX w., 1925 r.	
65.	Michałów Dolny 30	Dom drewniany	I ćw. XX w., 1923 r.	
66.	Michałów Dolny 32	Dom drewniany	II ćw. XX w., 1940 r.	
67.	Michałów Dolny 33	Dom drewniany	II ćw. XX w., 1937 r.	
68.	Michałów Dolny 35	Dom drewniany	II ćw. XX w., 1938 r.	
69.	Michałów Dolny 5	Dom drewniany	koń. XIX w.	
70.	Michałów Dolny 9	Dom drewniany	II ćw. XX w., 1932 r.	
71.	Michałów Górny	Kapliczka murowana	poł. XIX w.	
72.	Michałów Górny	Kapliczka przydrożna	IV ćw. XIX w.	
73.	Michałów Górny	Oficyna murowana	poł. XIX w.	
74.	Michałów Górny	Pałac murowany	poł. XIX w.	110/A, z dn. 06.05.1981 r.
75.	Michałów Górny	Park pałacowy	XIX w.	
76.	Michałów Górny 35	Dom drewniany	1920 r.	
77.	Michałów Górny 36	Dom drewniany	I ćw. XX w.	
78.	Michałów-Parcele 12	Dom drewniany	1918 r.	
79.	Murowanka 14	Dom murowany	II ćw. XX w.	
80.	Murowanka 15	Dom drewniany	II ćw. XX w.	
81.	Murowanka 20	Dom drewniany	1925 r.	
82.	Nowa Wieś	Figura M. Boskiej	I poł. XIX w.	

83.	Nowa Wieś	Kapliczka przydrożna św. Floriana	I poł. XIX w.	
84.	Nowa Wieś	Kapliczka przydrożna św. Jana Chrzciciela	I ćw.	
85.	Nowa Wieś	Krzyż drewniany	1919 r.	
86.	Nowa Wieś	Obelisk	1842 r.	
87.	Nowa Wieś	Dom drew.	1924 r.	
88.	Nowa Wieś	Dwór, mur.	I poł. XIX w.	133/A/82 z 12.02.82 r.
89.	Nowa Wieś	Kaplica mur.	1830 r.	134/A/82 z 12.02.82 r.
90.	Nowa Wieś	Kapliczka przydrożna, mur.	II ćw. XX w.	
91.	Nowa Wieś	Oficyna, mur.	I poł. XIX w.	
92.	Nowa Wieś	Park krajobrazowy	XIX w.	133/A/82 z 12.02.82 r.
93.	Nowa Wieś	Spichlerz dworski, drew.	I poł. XIX w.	
94.	Nowa Wieś 9	Dom drew.	ok. 1890 r.	
95.	Nowa Wieś 18	Bud.szkoły podstawowej, drew.	1924 r.	
96.	Nowa Wieś 23	Bud. drew.	ok. 1910 r.	
97.	Nowa Wieś 29	Dom drew.	I ćw. XX w.	
98.	Nowa Wieś 38	Dom drew.	1923 r.	
99.	Ostrołęka	Cmentarz rzym.-kat.	I poł. XIX w.	
100.	Palczew	Park dworski	XIX w.	1172/03 z dn. 28.10.2003 r.
101.	Palczew-Parcela 20	Dom drew.	i ćw. XX w.	
102.	Piaseczno	Kapliczka mur.	IV ćw. XIX w.	
103.	Piaseczno	Kapliczka przydrożna	XIX/XX w.	
104.	Pilica	Cmentarz grzebalny paraf. Ewangelickiej		487/A/91 z dn.11.05.91 r.
105.	Pilica	Park krajobrazowy	XIX w.	
106.	Pilica przy 50	Kapliczka mur.	1907 r.	
107.	Przyłot przy 2	Kapliczka mur.	1934 r.	
108.	Przyłot przy 23	Kapliczka mur.	XIX w.	
109.	Stara Warka	Kapliczka przydrożna, mur.	1934 r.	
110.	Stara Warka 77	Dom drew.	k. XIX w.	
111.	Warka	Brama wejściowa do kościoła pw. Św. Mikołaja	pocz. XIX w.	
112.	Warka	Cmentarz rzym.-kat.		
113.	Warka	Cmentarz żydowski		
114.	Warka	Dzwonnica	II poł. XIX w.	178/A/82 z 15.10.82 r.
115.	Warka	Kaplica w ogrodzeniu kościoła paraf. pw. Św. Mikołaja	IV ćw. XIX w.	
116.	Warka	Klasztor Reformatów/Franciszkanów	1692 r., poł XVIII w.	178/A/82 z 15.10.82 r.

117.	Warka	Kościół parafialny pw. Św. Mikołaja	XVI w.	178/A/82 z 15.10.82 r.
118.	Warka	Kościół w zespole klaszt. pw. Matki Boskiej Szkaplerznej	1652-1746, 1802 r.	178/A/82 z 15.10.82 r.
119.	Warka	Ogrodzenie i brama kościoła Reformatów	XIX w.	
120.	Warka	Stróżówka w zespole klasztor. Reformatów	II poł. XIX w.	
121.	Warka, Plac Czarnieckiego 1	Ratusz, mur.	1821 r.	202/A/83 z 14.04.83 r.
122.	Warka, Plac Czarnieckiego 16	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
123.	Warka, Plac Czarnieckiego 4	Dom mur.	I ćw. XIX w.	
124.	Warka, Plac Czarnieckiego 4	Dom mur.	I ćw. XIX w.	
125.	Warka, Plac Czarnieckiego 5	Dom mur.	I ćw. XIX w.	
126.	Warka, Plac Czarnieckiego 7	Dom mur.	II ćw. XIX w.	
127.	Warka, Plac Czarnieckiego 9	Dom mur.	II ćw. XIX w.	
128.	Warka, ul. Cmentarna	Brama cmentarna mur.	IV ćw. XIX w.	
129.	Warka, ul. Cmentarna	Kapliczka mur.	IV ćw. XIX w.	
130.	Warka, ul. Cmentarna 1	Dom drew.	1932-1933 r.	
131.	Warka, ul. Cmentarna 4	Dom drew.	I ćw. XX w., 1923 r.	
132.	Warka, ul. Cmentarna 8	Dom drew. C69	I ćw. XX w.,	
133.	Warka, ul. Długa 3	Dawny zajazd mur.	pocz. XIX w.	203/A/83 z 14.04.83 r.
134.	Warka, ul. Długa 7	Dom mur.	pocz. XX w.	
135.	Warka, Długa 15	Dom mur.	I ćw. XX w., ok. 1916 r.	
136.	Warka, ul. Długa 17	Dom mur.	pocz. XX w.	
137.	Warka, ul. Długa 19	Dom mur.	pocz. XX w.	
138.	Warka, ul. Długa 23	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
139.	Warka, ul. Długa 33	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
140.	Warka, ul. Długa 51	Dom mur.	I ćw. XX w.	
141.	Warka, ul. Farna 6	Dom mur.	I ćw. XX w.	
142.	Warka, ul. Farna 8	Dom mur.	I ćw. XX w.	
143.	Warka, ul. Franciszkańska	Kapliczka mur.	III ćw. XIX w.	
144.	Warka, ul. Franciszkańska 26	Dom mur.	k. XIX w.	
145.	Warka, ul. Franciszkańska róg Mostowa	Kapliczka mur.	IV ćw. XIX w.	
146.	Warka, ul. Kononowicza 15/17	Dom mur.-drew.	IV ćw. XIX w., i ćw. XX w.	
147.	Warka, ul. Kononowicza 27	Dom drew.	I ćw. XX w.	
148.	Warka, ul. Kononowicza 29	Dom mur.	I ćw. XX w.	
149.	Warka, ul. Lotników 1	Dom mur.	III ćw. XIX w.	

150.	Warka, ul. Lotników 2	Dom mur.	I ćw. XIX w.	
151.	Warka, ul. Lotników 2a	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
152.	Warka, ul. Lotników 3	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
153.	Warka, ul. Lotników 4a	Dom mur.	I ćw. XIX w., ok. 1920 r.	
154.	Warka, ul. Lotników 5	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
155.	Warka, ul. Lotników 6a	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
156.	Warka, ul. Lotników 7	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
157.	Warka, ul. Lotników 8	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
158.	Warka, ul. Lotników 10	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
159.	Warka, ul. Lotników 14	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
160.	Warka, ul. Lotników 15	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
161.	Warka, ul. Lotników 16	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
162.	Warka, ul. Lotników 17	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
163.	Warka, ul. Lotników 19	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
164.	Warka, ul. Lotników 30	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
165.	Warka, ul. Lotników 31	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
166.	Warka, ul. Lotników 32	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
167.	Warka, ul. Lotników 40	Dom mur.	I ćw. XIX w.	
168.	Warka, ul. Lotników 41	Dom mur.	III ćw. XIX w.	
169.	Warka, ul. Mańczarskiego 9	Dom drew.	II ćw. XX w.	
170.	Warka, ul. Mańczarskiego 40	Dom drew.	II ćw. XX w.	
171.	Warka, ul. Mostowa 16	Dom mur.	I ćw. XX w.	
172.	Warka, ul. Mostowa 22	Dom mur.	I ćw. XX w.	
173.	Warka, ul. Mostowa 24	Dom mur.	IV ćw. XX w.	
174.	Warka, ul. Niemojewska 4	Dom mur.	I ćw. XX w., 1914 r.	
175.	Warka, ul. Powstańców 9	Dom drew.	II ćw. XX w.	
176.	Warka, ul. Niemojewska 15	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
177.	Warka, ul. Niemojewska 17	Dom mur.	I ćw. XX w.	
178.	Warka, ul. Niemojewska 19	Dom mur.	I ćw. XX w.	
179.	Warka, ul. Powstańców 12	Dom drew.	II ćw. XX w.	
180.	Warka, ul. Pułaskiego	Kolonia domków jednorodzinnych, mur.	lata 50-te XX w.	
181.	Warka, ul. Pułaskiego 1	Dom drew.	I ćw. XX w.	
182.	Warka, ul. Pułaskiego 21	Dom drew.	I ćw. XX w.	
183.	Warka, ul. Pułaskiego róg Turystycznej	Krzyż mur.	1857 r.	
184.	Warka, ul. Senatorska 5	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
185.	Warka, ul. Senatorska 10	Dom drew.	I ćw. XX w.	

186.	Warka, ul. Senatorska 14 i 16	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
187.	Warka, ul. Senatorska 15	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
188.	Warka, ul. Senatorska 17	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
189.	Warka, ul. Senatorska 19	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
190.	Warka, ul. Senatorska 21	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
191.	Warka, ul. Wójtowska	Bud. poczty	lata 50-te XX w.	
192.	Warka, ul. Wysockiego 33	Dom dREW.	I ćw. XX w., ok. 1920 r.	
193.	Warka, ul. Żabia 3	Dom dREW.	II ćw. XX w.	
194.	Wichradz	Dom dREW.	III ćw. XIX w.	
195.	Wrociszew	Kościół pw. Św. Małgorzaty	1894 r.	237/A z 22.02.1984 r.

Tabela 2 . Gmina Warka – wojewódzka ewidencja zabytków

5.4 Zabytki w Gminnej Ewidencji Zabytków

5.4.1 Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Warka

W 2010 r. Gmina Warka sporządziła Gminną Ewidencję Zabytków. Opracowanie to zawierało błędy i nie zostało oddane do zaopiniowania przez Mazowieckiego Konserwatora Zabytków, stanowiąc tym samym jedynie materiał o charakterze poglądowym.

Nowelizacja ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 18 marca 2010 r., która weszła w życie 5 czerwca 2010 r., znacznie wzmocniła rolę gminnej ewidencji zabytków, czyniąc z niej źródło prawa miejscowego. Do art. 19 dodano ust.1a wskazujący zabytki, których ochrona musi być bezwarunkowo uwzględniona w decyzjach o ustaleniu inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej oraz decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego. Są to zabytki wpisane do rejestru wraz z ich otoczeniem oraz zabytki nieruchome, znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków.

Po wejściu w życie nowelizacji Gmina Warka przystąpiła do prac związanych z powołaniem do życia Gminnej Ewidencji Zabytków.

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2003 r. Nr 162 poz. 1568) oraz Rozporządzeniem Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r., w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. nr 113, poz. 661), jest prowadzona w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

KARTA GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW			
ID: 6507	OBIEKT: Kościół paraf. pw. Matki Boskiej Szkaplerznej z zespołu klasztornej reformatorów/ franciszkanów		NR OBSZARU AZP:
WOJEWÓDZTWO: mazowieckie	POWIAT: Grójce	GMINA: Warka	MIEJSCOWOŚĆ: Warka
			KOD POCZTOWY: 05-660
			ADRES: Franciszkańska 22
			NUMER EWIDENCYJNY DZIAŁKI: 1590/1
			MATERIAŁ: cegła
			WŁASNOŚĆ: wymiarowa
			RODZAJ UŻYTKOWANIA: kultowe
			DATOWANIE: 1652-1746 r., 1802 r.
			RODZAJE ZAGROZEŃ: brak remontu pielęgnacji
			OBECNA FUNKCJA: kultowa
			INFORMACJA O OCHRONIE: Obiekt wpisany do rejestru zabytków, nr rej. 178/A/82 z dn. 15.10.1982 r.. Obiekt włączony do wojewódzkiej ewidencji zabytków.
STAN ZACHOWANIA: dobry	WPISUJĄCY DANE: kijacko	DATA WYKONANIA EWIDENCJI: 2013-01-17	

Rysunek 1. Wzór karty Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Warka

Karta ewidencyjna zabytku zawiera w szczególności dane umożliwiające określenie zabytku, jego miejsce położenia lub przechowywania, zwięzły opis cech i wartości kulturowych oraz wskazanie właściciela i posiadacza zabytku. Gminna ewidencja zabytków stanowi część wojewódzkiej ewidencji zabytków, która z kolei jest częścią krajowej ewidencji zabytków prowadzonej przez Generalnego Konserwatora Zabytków. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy. Gminna Ewidencja Zabytków Gminy Warka została przygotowana według specyfikacji przygotowanej przez Narodowy Instytut Dziedzictwa.

Podczas prac nad Gminną Ewidencją Zabytków dokonano weryfikacji zasobu znajdującego się w wykazie Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pod kątem stanu faktycznego.

5.4.2 Zabytki nieruchome

Po uporządkowaniu i skatalogowaniu gminnego zasobu zabytków nieruchomych, w Gminnej Ewidencji Zabytków umieszczono obiekty, które prezentuje Tabela 3 .

	Miejscowość, adres	Obiekt	Datowanie	Numer i data decyzji wpisu do rejestru
1.	Biskupice	Cmentarz prawosławny	I ćw. XX w.	
2.	Borowe	Kapliczka przydrożna	poł. XIX w.	
3.	Branków	Kapliczka murowana	I ćw. XX w.	
4.	Branków	Magazyn	II ćw. XX w.	
5.	Brańków	Park krajobrazowy	4 ćw. XIX w.	
6.	Dębnowola	Kapliczka murowana	I ćw. XX w.	
7.	Dębnowola	Park dworski	XIX w.	
8.	Gąski	Cmentarz grzebalny wyznania ewangelickiego	pocz. XIX w.	486/A/91, z dn. 11.05.1991 r.
9.	Gąski 11	Dom drewniany	ok. 1880 r.	
10.	Gąski 25	Dom drewniany	ok. 1850 r.	
11.	Gośniewice	Kapliczka przydrożna	I ćw. XIX w.	
12.	Grzegorzowice	Kapliczka przydrożna	Kon. XVIII w.	
13.	Hornigi	Kapliczka przydrożna	II ćw. XX w.	
14.	Hornigi 8	Dom drewniany	I ćw. XX w.	
15.	Konary	Brama kościoła	pocz. XX w.	
16.	Konary	Cmentarz rzym.-kat.	I poł. XIX w.	
17.	Konary	Kapliczka i w ogrodzeniu kościoła	XIX w.	
18.	Konary	Kapliczka II w ogrodzeniu kościoła	XIX w.	
19.	Konary	Kapliczka III w ogrodzeniu kościoła	XIX w.	
20.	Konary	Kapliczka IV w ogrodzeniu kościoła	XIX w.	
21.	Konary	Plebania murowana	XIX w.	
22.	Laski	Park dworski	XVIII w.	
23.	Lechanice	Kapliczka murowana	1920 r.	
24.	Lechanice	Kapliczka murowana	kon. XIX w.	
25.	Lechanice	Park podworski		
26.	Lechanice 33	Dom drewniany	IV ćw. XIX w.	
27.	Lechanice 35	Dom drewniany	pocz. XX w.	
28.	Lechanice 71	Dwór	1915-1918 r.	
29.	Michalczew	Plebania murowana	II ćw. XX w.	
30.	Michałów Dolny	Kapliczka murowana	IV ćw. XIX w.	
31.	Michałów Dolny 18	Dom drewniany	II ćw. XX w., 1934 r.	
32.	Michałów Dolny 50	Dom drewniany	II ćw. XX w.,	

			1928 r.	
33.	Michałów Górny	Kaplica murowana	poł. XIX w.	
34.	Michałów Górny	Kapliczka przydrożna	IV ćw. XIX w.	
35.	Michałów Górny	Pałac murowany	poł. XIX w.	110/A, z dn. 06.05.1981 r.
36.	Michałów Górny	Park pałacowy	XIX w.	
37.	Murowanka 8	Dom drewniany	II ćw. XX w.	
38.	Nowa Wieś	Figura M. Boskiej	I poł. XIX w.	
39.	Nowa Wieś	Kapliczka przydrożna św. Floriana	I poł. XIX w.	
40.	Nowa Wieś	Kapliczka przydrożna św. Jana Chrzciciela	I ćw.	
41.	Nowa Wieś	Krzyż drewniany	1919 r.	
42.	Nowa Wieś	Dwór, mur.	I poł. XIX w.	133/A/82 z 12.02.82 r.
43.	Nowa Wieś	Kaplica mur.	1830 r.	134/A/82 z 12.02.82 r.
44.	Nowa Wieś	Kapliczka przydrożna, mur.	II ćw. XX w.	
45.	Nowa Wieś	Oficyna, mur.	I poł. XIX w.	
46.	Nowa Wieś	Stajnia, mur.	XIX w.	
47.	Nowa Wieś	Park krajobrazowy	XIX w.	133/A/82 z 12.02.82 r.
48.	Nowa Wieś	Spichlerz dworski, drew.	I poł. XIX w.	
49.	Ostrołęka	Cmentarz rzym.-kat.	I poł. XIX w.	
50.	Palczew	Park dworski	XIX w.	1172/03 z dn. 28.10.2003 r.
	Palczew	Pałac, cegła, tynk.	ok. 1900 r.	
51.	Piaseczno	Kapliczka mur.	IV ćw. XIX w.	
52.	Piaseczno	Kapliczka przydrożna	XIX/XX w.	
53.	Pilica	Cmentarz grzebalny paraf. Ewangelickiej	XIX w.	487/A/91 z dn.11.05.91 r.
54.	Pilica	Park krajobrazowy	XIX w.	
55.	Pilica przy nr 50	Kapliczka mur.	1907 r.	
56.	Przyłot przy nr 1	Kapliczka mur.	1934 r.	
57.	Przyłot przy 31	Kapliczka mur.	XIX w.	
58.	Stara Warka	Kapliczka przydrożna, mur.	1934 r.	
59.	Warka	Brama wejściowa do kościoła p.w. Św. Mikołaja	pocz. XIX w.	
60.	Warka	Cmentarz rzym.-kat.	pocz. XIX w.	
61.	Warka	Cmentarz żydowski	pocz. XIX w.	
62.	Warka	I Kaplica w ogrodzeniu kościoła paraf. pw. Św. Mikołaja	IV ćw. XIX w.	

63.	Warka	II Kaplica w ogrodzeniu kościoła paraf. pw. Św. Mikołaja	IV ćw. XIX w.	
64.	Warka	III Kaplica w ogrodzeniu kościoła paraf. pw. Św. Mikołaja	IV ćw. XIX w.	
65.	Warka	IV Kaplica w ogrodzeniu kościoła paraf. pw. Św. Mikołaja	IV ćw. XIX w.	
66.	Warka	Klasztor Reformatów/Franciszkanów	1692 r., poł XVIII w.	178/A/82 z 15.10.82 r.
67.	Warka	Kościół parafialny pw. Św. Mikołaja	XVI w.	178/A/82 z 15.10.82 r.
68.	Warka	Kościół w zespole klaszt. pw. Matki Boskiej Szkaplerznej	1652-1746, 1802 r.	178/A/82 z 15.10.82 r.
69.	Warka	Ogrodzenie i brama kościoła Reformatów	XIX w.	
70.	Warka	Dzwonnica przy kościele p.w. św. Mikołaja	XIX w.	
71.	Warka	Stróżówka w zespole klasztor. Reformatów	II poł. XIX w.	
72.	Warka, Plac Czarnieckiego 1	Ratusz, mur.	1821 r.	202/A/83 z 14.04.83 r.
73.	Warka, Plac Czarnieckiego 16	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
74.	Warka, Plac Czarnieckiego 4	Dom mur.	I ćw. XIX w.	
75.	Warka, Plac Czarnieckiego 6-7	Dom mur.	II ćw. XIX w.	
76.	Warka, Plac Czarnieckiego 9	Dom mur.	II ćw. XIX w.	
77.	Warka, Plac Czarnieckiego 11	Dom mur.	III ćw. XIX w.	
78.	Warka, ul. Cmentarna	Brama cmentarna mur.	IV ćw. XIX w.	
79.	Warka, ul. Cmentarna	Kapliczka mur.	IV ćw. XIX w.	
80.	Warka, ul. Cmentarna 1	Dom dREW.	1932-1933 r.	
81.	Warka, ul. Długa 3	Dawny zajazd mur.	pocz. XIX w.	203/A/83 z 14.04.83 r.
82.	Warka, ul. Długa 7	Dom mur.	pocz. XX w.	
83.	Warka, ul. Długa 17	Dom mur.	pocz. XX w.	
84.	Warka, ul. Długa 19	Dom mur.	pocz. XX w.	
85.	Warka, ul. Długa 23	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
86.	Warka, ul. Długa 33	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
87.	Warka, ul. Długa 51a	Dom mur.	I ćw. XX w.	
88.	Warka, Farna 10	Dom mur.	I ćw. XX w.	
89.	Warka, ul. Franciszkańska	Kapliczka mur.	III ćw. XIX w.	

90.	Warka, ul. Franciszkańska 26	Dom mur.	k. XIX w.	
91.	Warka, ul. Franciszkańska róg Mostowa	Kapliczka mur.	IV ćw. XIX w.	
92.	Warka, ul. Lotników 5	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
93.	Warka, ul. Lotników 10	Dom mur.	I ćw. XIX w., ok. 1920 r.	
94.	Warka, ul. Lotników 6	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
95.	Warka, ul. Lotników 13	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
96.	Warka, ul. Lotników 15	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
97.	Warka, ul. Lotników 16	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
98.	Warka, ul. Lotników 17	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
99.	Warka, ul. Lotników 19	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
100.	Warka, ul. Lotników 26	Dom mur.	III ćw. XIX w.	
101.	Warka, ul. Lotników 21	Dom, mur.	IV ćw. XIX w.	
102.	Warka, ul. Lotników 30	Dom, mur.	IV ćw. XIX w.	
103.	Warka, ul. Mostowa 12	Dom mur.	I ćw. XX w.	
104.	Warka, ul. Mostowa 14	Dom mur.	I ćw. XX w.	
105.	Warka, ul. Mostowa 16	Dom mur.	I ćw. XX w.	
106.	Warka, ul. Mostowa 22	Dom mur.	I ćw. XX w.	
107.	Warka, ul. Niemojewska 11	Dom mur.	IV ćw. XX w.	
108.	Warka, ul. Niemojewska 15	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
109.	Warka, ul. Niemojewska 17	Dom mur.	I ćw. XX w.	
110.	Warka, ul. Pułaskiego	Kolonia domków jednorodzinnych, mur.	lata 50-te XX w.	
111.	Warka, ul. Pułaskiego róg Turystycznej	Krzyż mur.	1857 r.	
112.	Warka, ul. Senatorska 5	Dom mur.	IV ćw. XIX w.	
113.	Warka, ul. Senatorska 10	Dom dREW.	I ćw. XX w.	
114.	Warka, ul. Wójtowska	Bud. poczty	lata 50-te XX w.	
115.	Warka, ul. Wysockiego 33	Dom dREW.	I ćw. XX w., ok. 1920 r.	
116.	Wrociszew	Cmentarz rzym.-kat.	Pocz. XX w.	
117.	Wrociszew	Kaplica cmentarna	Pocz. XX w.	
118.	Wrociszew 9	Kościół pw. Św. Małgorzaty	1894 r.	237/A z 22.02.1984 r.
119.	Wrociszew 9	Brama gł. kościoła	1925 r	
120.	Wrociszew 9	Ogrodzenie kościoła	1925 r.	
121.	Wrociszew 16	Dom dREW.	I ćw. XX w.	

122.	Wrociszew 20	Budynek szkoły	1928 r.	
123.	Zastruże 4	Dom mur.	I ćw. XX w.	

Tabela 3. Gmina Warka – gminna ewidencja zabytków

5.4.3 Zabytki archeologiczne

Zawartość Gminnej Ewidencji Zabytków w zakresie zabytków archeologicznych odpowiada wykazowi przekazanemu gminie Warka przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Zgodnie z ewidencją, na terenie gminy Warka stanowiska archeologiczne zarejestrowano w 217 punktach oznaczonych odrębnymi numerami AZP. Należą do nich głównie ślady osadnictwa i osady. W poszczególnych miejscowościach znajduje się następująca liczba stanowisk archeologicznych:

- Biskupice – 11;
- Bończa - 10;
- Branków – 9;
- Brzezinki – 1;
- Gąski – 7;
- Gośniewice – 2;
- Grażyna– 4;
- Grzegorzewice – 12;
- Helenów – 1;
- Konary – 1;
- Lechanice – 1;
- Małe Lipie – 6;
- Michałów Dolny – 13;
- Michałów Górny – 12;
- Murowanka – 2;
- Nowa Ostrołęka – 1;
- Nowa Wieś - 3;
- Ostrówek – 4;
- Palczew – 20;
- Piaseczno – 3;
- Pilica – 4;
- Podgórzyce – 6;
- Prusy – 6;
- Rudawica – 9;

- Stara Warka – 20;
- Tyczów-Borki – 2;
- Warka – 23;
- Wola Palczewska – 4;
- Wrociszew – 2;
- Zapole – 1;
- Zastróże – 4;
- Zawady – 9.

Stanowiska archeologiczne umiejscowione w gminie Warka pochodzą z różnych okresów chronologicznych. Część z nich datuje się na okres wczesnego średniowiecza – np.: AZP 67-67/38 i AZP 67-67/32 oraz okres nowożytny – np.: AZP 66-68/8, AZP 66-68/10 i AZP 65-68/7. Najstarsze z nich sięgają czasów neolitu , np.: AZP 66-68/4, a nawet przełomu paleolitu i neolitu – AZP 67-67/5 .

5.5 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla gminy

Do zabytków o najwyższym znaczeniu dla gminy z pewnością należy budynek ratusza w Warce, który został zbudowany w stylu klasycystycznym w 1821 r.. Projektantem obiektu był architekt Hilary Szpiclowski. Po obu stronach wejścia do ratusza zostały wmurowane tablice. Pierwsza z nich jest poświęcona dwusetnej rocznicy insurekcji kościuszkowskiej (1794-1994), druga upamiętnia trzechsetną rocznicę zwycięskiej bitwy ze Szwedami (1656-1956), trzecia poświęcona jest 15 rocznicy bitwy powietrznej 1 Pułku Lotnictwa Myśliwskiego „Warszawa”. Ratusz w Warce jest obecnie siedzibą Urzędu Miejskiego. Ratusz mieści się w centralnej części rynku w centrum miasta, posiadając tym samym reprezentacyjną funkcję.

Drugim obiektem, który zasługuje na szczególną uwagę jest dwór na Winiarach w Warce, który obecnie pełni rolę Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce. Według najnowszych odkryć budynek dworu powstał na przełomie XVI i XVII w.. W obecnym czasie zespół dworsko-parkowy został poddany pracom rewitalizacyjnym. Docelowo całe muzeum ma zostać udostępnione dla zwiedzających, a przy bramie wjazdowej, w miejscu dawnych budynków

gospodarczych, ma powstać centrum Edukacyjno-Muzealne, które będzie zawierać: powierzchnię na wystawy czasowe, salę konferencyjno-koncertową, salę edukacyjną, pomieszczenia administracji, bibliotekę podręczną, archiwum Polonii Amerykańskiej, archiwum regionalne, magazyny muzealiów oraz zaplecze dla ogrodników parku. Prace rewitalizacyjne mogą znacznie przyczynić Siudo rozwoju kulturowego i turystycznego gminy Warka.

6 OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY. ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ (SWOT)

Analizując stan krajobrazu kulturowego Gminy Warka rozpoznano następujące czynniki determinujące jego dalszy rozwój:

Silne strony

- Zachowany w dobrym stanie dwór na Winiarach, obecnie Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce;
- Najstarsza część cmentarza rzymsko-katolickiego w Warce, będąca istotnym miejscem pamięci na terenie gminy;
- Liczne zabytkowe kapliczki przydrożne, w większości z XIX i XX wieku, pielęgnowane przez społeczność lokalną;
- Historia gminy bogata w wydarzenia militarne mające miejsce na jej terenie;
- Obecność szczegółowej dokumentacji historycznej gminy Warka;
- Społeczność lokalna zorientowana w losach obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie ich miejscowości.

Słabe strony

- Pogarszający się stan techniczny dużej części obiektów zabytkowych;
- Brak aktualnego studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania;
- Słaba ekspozycja wpisanego do rejestru zabytków dworu i parku w Nowej Wsi.

Szanse

- Możliwość aktywizacji społeczności lokalnej celem uporządkowania i stworzenia bogatej dokumentacji na temat nowożytnej historii gminy oraz jej zasobu, zarówno nieruchomego jak i ruchomego;
- Możliwość rewaloryzacji zabytków z wykorzystaniem dotacji krajowych i unijnych, szczególnie w nowym okresie programowania;
- Plenerowe imprezy, rekonstrukcje historyczne związane z operacjami militarnymi na terenie gminy, jak również Zapilicza, jako element promocji i budowania więzi lokalnych, zarówno ze społecznością jak i sąsiadującymi gminami, z którymi gmina Warka współdzieli część historii.

Zagrożenia

- Niszcząca zabytkowa architektura drewniana z przełomu XIX i XX wieku;
- Trudny dostęp do zewnętrznych źródeł finansowania opieki nad zabytkami.

7 ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE

7.1 Priorytety

W toku analizy określono trzy priorytety realizacji Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Są to:

- **Priorytet I**

Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.

- **Priorytet II**

Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej.

- **Priorytet III**

Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego.

7.2 Kierunki działań i zadania

W ramach wymienionych priorytetów wytyczono kierunki działań i na tej podstawie wyodrębniono poszczególne zadania.

Priorytet I: Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego, jako element rozwoju

społeczno-gospodarczego gminy			
Kierunki działań	Zadania	Wykonawca	Źródła finansowania
Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	<ul style="list-style-type: none"> • Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy (w ramach opracowanego planu remontów), np. remont: kamienicy przy ul. Długiej 17, domu przy ul. Długiej 19, domu przy ul. Lotników 13, kamienicy przy Lotników 30 • Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków 	Gmina Warka, Jednostki Gminne	Budżet gminy, Dotacje unijne, Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego , Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Priorytet II: Badanie i dokumentacja dziedzictwa kulturowego oraz promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości lokalnej			
Kierunki działań	Zadania	Wykonawca	Źródła finansowania
Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego	<ul style="list-style-type: none"> Opracowywanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie obszarów o dużym nasyceniu zabytkami archeologicznymi Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego 	Gmina Warka	Budżet gminy
Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego gminy	<ul style="list-style-type: none"> Podejmowanie prób wyeksponowania turystycznego zabytków położonych na terenie gminy, np.: zadbanie o reklamę Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce, które dzięki rewitalizacji stanie się nowoczesnym Centrum Edukacyjno-Muzealnym 	Gmina Warka, Jednostki Gminne	Budżet gminy, Dotacje unijne, Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego , Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Priorytet III: Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego			
Kierunki działań	Zadania	Wykonawca	Źródła finansowania
Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym	<ul style="list-style-type: none"> Prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów uwzględnionych w gminnej ewidencji zabytków (z zastosowaniem komputerowej bazy danych) 	Gmina Warka, Jednostki Gminne	Budżet gminy
Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	<ul style="list-style-type: none"> Udostępnienie informacji o zabytkach gminy w Internecie (na stronie internetowej Urzędu Miasta i Gminy Warka, na stronie Biuletynu Informacji Publicznej Miasta i Gminy Warka) Utworzenie gminnego systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego opartego o stronę internetową, np.: przy współpracy z Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce oraz z Gminną Jednostką Kultury „Dworkiem przy Długiej” 	Gmina Warka, Jednostki Gminne.	Budżet gminy, Dotacje unijne, Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego
	<ul style="list-style-type: none"> Organizowanie imprez 	Gmina Warka,	Budżet gminy,

<p>Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym</p>	<p>plenerowych promujących zabytki położone na terenie gminy, np.: organizacja imprez plenerowych upamiętniających wydarzenia militarne mające miejsce na terenie gminy Warka</p> <ul style="list-style-type: none"> • Rozwijanie działalności wystawienniczej powiązanej z zabytkami Gminy Warka i ich historią, np.: organizowanie „Dni Kazimierza Pułaskiego” we współpracy z Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce • Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych, np.: wydawnictwa oraz wystawy pod patronatem Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce, wspieranie działalności Gminnej Jednostki Kultury „Dworku przy Długiej”; organizowanie sympozjów popularno-naukowych w Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce; wspierania działalności portalu internetowego mieszkańców Warki i okolic – www.wwarce.pl • Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym opracowań historycznych, folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy, np.: wspieranie wydawnictw Muzeum im. Kazimierza Pułaskiego w Warce • Wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego 	<p>Jednostki Gminne</p>	<p>Dotacje unijne, Dotacje Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego, Dotacje Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, Dotacje Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego</p>
---	--	-------------------------	---

	<p>do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez organizację zajęć na temat zabytków, ich roli oraz wartości z punktu widzenia historii i współczesności celem kształtowania regionalnej tożsamości kulturowej, np.:</p> <ul style="list-style-type: none">○ Czym są zabytki?○ Skąd się biorą i jaką rolę pełniły?○ Jakie zabytki posiadamy?○ Jak dbać o zabytki?○ Jaką rolę pełnią obecnie?		
--	---	--	--

8 INSTRUMENTARIUM REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI GMINY WARKA

Zadania określone w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami Gminy Warka będą wykonywane przy pomocy następujących instrumentów:

- instrumentów prawnych – wynikających z przepisów ustawowych, obejmujących między innymi uchwalanie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, stref ochrony konserwatorskiej, wykonywanie decyzji administracyjnych wojewódzkiego konserwatora zabytków;
- instrumentów finansowych obejmujących między innymi finansowanie prac konserwatorskich, remontowych i archeologicznych, udzielanie dotacji na finansowanie prac konserwatorskich i restauratorskich, korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz dotacje, subwencje, dofinansowania dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych;
- instrumentów koordynacji obejmujących między innymi realizację zapisów dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego zapisanych w dokumentach strategicznych województwa mazowieckiego;
- instrumentów społecznych obejmujących między innymi działania edukacyjne promocyjne, współdziałanie z organizacjami społecznymi;
- instrumentów kontrolnych obejmujących między innymi aktualizację gminnej ewidencji zabytków, monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9 ZASADY OCENY REALIZACJI GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Gminy Warka, po zaopiniowaniu przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostanie przedstawiony Radzie Miejskiej w Warce, w celu przyjęcia go uchwałą. Program został opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego. Co dwa lata Burmistrz będzie sporządzał sprawozdania z realizacji zadań Programu i przedstawiał je Radzie Miejskiej.

Głównym odbiorcą programu jest społeczność lokalna, która bezpośrednio powinna odczuć efekty jego wdrażania. Dotyczy to nie tylko właścicieli i użytkowników obszarów i obiektów zabytkowych, ale również wszystkich mieszkańców. Program powinien służyć podejmowaniu planowych działań dotyczących: inicjowania, wspierania, koordynowania badań i prac z dziedziny ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego.

10 ŹRÓDŁA FINANSOWANIA GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady zawarte w rozdziale 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być finansowane m.in. z następujących źródeł:

- Z budżetu gminy Warka - finansowanie dotyczy obiektów będących własnością gminy, lub pozostających w trwałym zarządzie jej jednostek lub zakładów budżetowych, jak również w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.
- Z budżetu Urzędu Marszałkowskiego Województwa Mazowieckiego w ramach przyznanej dotacji na prace zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.
- Z budżetu Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na prace, zgodne z art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.
- Z budżetu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, w ramach dotacji przyznanej zgodnie z art.77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. W oparciu o ogłaszane corocznie przez Ministerstwo aktualne programy.
- Z dotacji unijnych w ramach:
 - Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Mazowieckiego na lata 2007- 2013;
 - Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko;
 - Norweskiego Mechanizmu Finansowego i Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego.

Uzasadnienie

w sprawie: przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Warka na lata 2013 - 2016

1. Obowiązek sporządzenia gminnego programu opieki nad zabytkami został wprowadzony przez ustawę z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Gminny program opieki nad zabytkami, sporządzany na okres 4 lat, jest dokumentem określającym podstawowe zadania gminy w zakresie ochrony zabytków – obejmujące zarówno zahamowanie degradacji i poprawę stanu zachowania wartościowych zasobów dziedzictwa kulturowego, jak i wykorzystanie tych zasobów na potrzeby kształtowania interesującego wizerunku gminy. Wobec wybranych zabytków, zwłaszcza będących własnością gminy, program formułuje również zadania bardziej szczegółowe.

2. Zgodnie z art. 87 ust. 1 ww. ustawy, program sporządzany jest przez Burmistrza, a następnie, zgodnie z art. 87 ust. 3 ww. ustawy, przyjmowany przez Radę Miejską po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym, a z jego realizacji Burmistrz sporządza co dwa lata sprawozdanie, które przedstawia Radzie Miejskiej.

3. Niniejszy program został opracowany na lata 2013 – 2016. Do sporządzenia programu przystąpiono w 2012 r., a równolegle, w celu uporządkowania wiedzy o zabytkach gminy Warka, tj. ich identyfikacji i oceny stanu zachowania, przystąpiono do opracowania gminnej ewidencji zabytków. Obowiązek prowadzenia takiej ewidencji wprowadzony został przez art. 22 ust. 4 ww. ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

4. Sporządzony gminny program opieki nad zabytkami został pozytywnie zaopiniowany przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków pismem z dnia 20.05.2013 r. znak DR.5120.6.2013

5. Uchwalenie gminnego Programu opieki nad zabytkami gminy Warka ułatwi realizację zadań gminy w dziedzinie opieki nad zabytkami. Zgodnie z art. 19 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ustalenia programu uwzględniane będą w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

6. W związku z powyższym, podjęcie uchwały uważa się za uzasadnione.